

แนวคิดการจัดการภูมิสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นภูเก็ต

ศิวพงศ์ ทองเจือ^{1*} และ อาภาภรณ์ วงศ์ลักษณ์พันธ์^{2*}

The management concept of vernacular landscape architecture in Phuket

Siwaphong Thongjua^{1*} and Arphaphon Wonglaksanaphan^{2*}

^{1*} คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยราชภัฏภูเก็ต

² คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

^{1*} Faculty of Science & Technology, Phuket Rajabhat University

² Faculty of Architecture, Chiang Mai University

* Corresponding author. E-mail address: siwaphong.t@pkru.ac.th , w.arphaphon@gmail.com

received: April 15,2020 revised: August 9,2021 accepted: October 10,2021

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาลักษณะนิเวศวิทยาวัฒนธรรมที่สัมพันธ์กับการตั้งถิ่นฐานในจังหวัดภูเก็ต และศึกษาแนวคิดการจัดการองค์ประกอบทางภูมิสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชาวภูเก็ต โดยนำกรอบแนวคิด “นิเวศวิทยาวัฒนธรรม” เป็นกรอบการศึกษาระหว่างความสัมพันธ์เชิงพื้นที่ภายใต้แนวคิด “ควน ป่า นา เล” ที่สอดคล้องสัมพันธ์กับการตั้งถิ่นฐานของ 4 กลุ่มชาติพันธุ์ ได้แก่ กลุ่มชาวไทยใหม่ หรือชาวล กลุ่มชาวไทยมุสลิม กลุ่มชาวไทยพุทธ และกลุ่มชาวไทยเชื้อสายจีน ในพื้นที่ 3 อำเภอ ได้แก่ อำเภอถลาง อำเภอเมืองภูเก็ต และอำเภอกะทู้ กรณีศึกษาจำนวน 8 ชุมชน ด้วยการวิจัยเชิงคุณภาพ การทบทวนเอกสาร การสำรวจ การบันทึกข้อมูล การถ่ายภาพ การจัดทำแผนผังองค์ประกอบ และการสัมภาษณ์ เพื่อนำมาใช้ในการวิเคราะห์และสังเคราะห์หาลักษณะองค์ประกอบและการจัดการภูมิสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นภูเก็ต ภายใต้ระบบวิถีวัฒนธรรมและภูมิปัญญาพื้นฐานที่เกี่ยวข้องกับนิเวศวิทยาวัฒนธรรม ผลการวิจัยพบว่า แนวคิดการจัดการภูมิสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในจังหวัดภูเก็ต มีปัจจัยเชิงความสัมพันธ์ 2 ประการ คือ 1.นิเวศวิทยาวัฒนธรรมที่เป็นตัวกำหนดรูปแบบวิถีชีวิต และ 2. นิเวศวิทยาวัฒนธรรมที่เกิดจากสิ่งแวดล้อมสร้างสรรค์ของมนุษย์ ส่วนแนวคิดการจัดการภูมิสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นกับการตั้งถิ่นฐานกลุ่มชาติพันธุ์ของชุมชน แบ่งได้ออกเป็น 3 บริเวณ ได้แก่ 1.พื้นที่ทะเล ได้แก่ พื้นที่ชายหาด และพื้นที่ราบริมฝั่งทะเล (น้่ากร่อย/ป่าชายเลน) 2. พื้นที่ราบลุ่ม และ 3. พื้นที่ภูเขา โดยมีปัจจัยความเกี่ยวข้องเป็นองค์รวมของการอยู่อาศัยที่สอดคล้องกับภูมิศาสตร์ภายใต้แนวคิด “ควน ป่า นา เล” ของเกาะภูเก็ต โดยมีลักษณะของการจัดการภูมิสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่แตกต่างกันตามวิถีชีวิต วัฒนธรรม ศาสนา และความเชื่อ

คำสำคัญ: แนวความคิด ภูมิปัญญาการตั้งถิ่นฐาน สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ชาติพันธุ์ ภูเก็ต

ABSTRACT

The purposes of this research were to study the characteristics of cultural ecology in relation to the settlements in Phuket Province, and to study the management concept of components in vernacular landscape architecture in relation to Phuket people's ways of life. In the study, the “cultural ecology” framework was used for studying the area-based relationship under the concept of “Khuan Pa Na Le” (meaning mountain-forest-farm-sea) in relation to the settlements of 4 ethnic groups: New Thai or Chao Le (fishermen), Muslim Thai, Buddhist Thai, and Chinese Thai. The case study was performed in 18 communities of 3 districts of Thalang, Mueng Phuket, and Kathu. The qualitative research included literature review, surveys, data records, photography, arrangement of component layouts, and interview. The data were analyzed and synthesized to find the characteristics of component and management in vernacular landscape architecture in Phuket under the systems of culture and local wisdom in relation to cultural ecology. The study results

revealed that the management concept of vernacular landscape architecture in Phuket consisted of 2 relative factors: 1. cultural ecology as a determinant on life models, and 2. cultural ecology as man-made creative environment. Regarding the concept of landscape architecture and the settlements of the community ethnic groups, the management could be classified into 3 areas: 1. sea area i.e. beaches and coastal plains (brackish water / mangrove forests), 2. lowland area, and 3. mountainous area. Accordingly, there are some factors connecting them as the whole of living in accordance with geography under Phuket's concept of "Khuan Pa Na Le" (meaning mountain-forest-farm-sea). The management characteristics of the vernacular landscape architecture should be different according to ways of life, cultures, religions, and beliefs.

Keyword : concept local wisdom from settlements vernacular architecture ethnicity Phuket Province

บทนำ

การศึกษาแนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรม (Cultural Ecology) มีความเชื่อมโยงกันระหว่างมนุษย์ สังคม และสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ มีผู้ให้คำนิยามว่าเป็นความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้น ซึ่งถูกกำหนดจากวิถีชีวิตของผู้คนและสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ (วีระอินพันธุ์ 2559, A-131) นิเวศวิทยาวัฒนธรรมจึงเกิดจากกระบวนการปรับตัวของมนุษย์กับสภาพแวดล้อม หล่อหลอมเป็นกฎกติกาของสังคม ก่อเกิดแบบแผนทางวัฒนธรรมภายใต้สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ถิ่นที่ตั้งถิ่นฐาน จากแนวคิดดังกล่าวได้นำไปสู่การตั้งสมมติฐานทางวัฒนธรรมการปรับตัวระหว่างมนุษย์และสภาพแวดล้อม การจัดการสภาพแวดล้อมเพื่อการดำรงชีวิต กับการตั้งถิ่นฐานที่ส่งต่อกันมาโดยเฉพาะการนำไปสู่การหาคำตอบของแนวคิดการจัดการภูมิสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ในจังหวัดภูเก็ตจากการศึกษาข้อมูล ภูเก็ตเป็นเกาะขนาดใหญ่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติทางฝั่งอันดามัน มีการตั้งถิ่นฐานตั้งแต่มุขก่อนประวัติศาสตร์มาจนถึงยุคปัจจุบัน มีบันทึกทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับความอุดมสมบูรณ์ของคาบสมุทรแห่งนี้ การตั้งถิ่นฐานของชุมชนในภูเก็ตมีความแตกต่างกันทางด้านวัฒนธรรม ศาสนา แต่ยังคงอยู่ภายใต้กรอบแนวคิดของความเชื่อที่เป็นแบบแผนวิถีแห่งตะวันออก ที่ให้ความสำคัญกับความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับธรรมชาติ แนวคิดดังกล่าวได้หยั่งรากลึกกลงไปในจิตวิญญาณของผู้คนและหล่อหลอมจนเกิดเป็นลักษณะวิถีชีวิตของผู้คนในแถบนี้ โดยแสดงถึงการอยู่ร่วมกันระหว่าง คนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งที่เหนือธรรมชาติ โดยไม่มีการแบ่งแยกกลุ่มหรือเผ่าพันธุ์ประกอบกับการเข้าไปใช้ประโยชน์ในพื้นที่ธรรมชาติ และการเข้าไปจัดการพื้นที่ธรรมชาติของมนุษย์แบบพึ่งพา ซึ่งมีการปรับเปลี่ยนไปตามลักษณะที่ตั้งและทรัพยากรที่แสดงถึงความเข้าใจในธรรมชาติ จนกลายเป็นกติกาก่ออยู่ร่วมกันของคนในท้องถิ่น ทำให้มีสำนึกในบ้านเกิดหรือมาตุภูมิร่วมกัน (ศรีศักร วัลลิโภดม อ้างถึงใน กองบรรณาธิการสำนักพิมพ์คอกหมู 2553, 26)

สำหรับการศึกษาด้านแนวคิดการจัดการภูมิสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นบทความวิจัยนี้ ต้องการแสดงถึงความเชื่อมโยงระหว่างวิถีชีวิตและภูมิศาสตร์ โดยอาศัยกรอบแนวคิดของระบบนิเวศวิทยาวัฒนธรรม ซึ่งในที่นี้มุ่งเน้นการศึกษาในส่วนโครงสร้างความสัมพันธ์ของสิ่งมีชีวิต ซึ่งหมายถึงมนุษย์ กับบริเวณสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์อาศัยอยู่ โดยมีความเชื่อมโยงกับสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ เป็นแนวทางการศึกษาภายใต้กรอบความคิดทางมานุษยวิทยาเพื่อศึกษาความเชื่อมโยงวิถีชีวิตระหว่างภูมิศาสตร์ของภาคใต้ เป็นแนวทางในการศึกษา ในวิถีแบบ “ควน ป่า นา เล” ซึ่งเป็นสะท้อนถึงการดำรงชีพที่สัมพันธ์กับพื้นที่ในการอยู่อาศัยตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ซึ่งอาจเปลี่ยนแปลงไปตามบริบทแวดล้อมทางสังคม โดยมีรายละเอียดดังนี้ ลักษณะโครงสร้างป่าและทรัพยากรทางธรรมชาติที่เกิดขึ้นบนเกาะภูเก็ต มีฝนตกชุกตลอดเกือบตลอดทั้งปี ทำให้ป่าในพื้นที่แถบนี้มีลักษณะเป็นป่ากรบทิบและมีดินที่ชุ่มชื้น ระบบนิเวศดังกล่าวทำให้เกิดความหลากหลายของพันธุ์พืช ตามโครงสร้างป่า 5 ระดับชั้น คือ ไม้ระดับเรือนยอดสูง ไม้ระดับกลาง ไม้พุ่ม ไม้คลุมดิน และไม้ที่มีลักษณะเป็นหัว ส่งผลต่อวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ในพื้นที่นี้ ทำให้มีการปรับตัวตามบริบทแวดล้อมที่ธรรมชาติได้สร้างสรรค์ไว้ ส่งผลต่อแนวคิดการปรับตัวต่อการดำรงชีวิตของผู้คนที่สัมพันธ์กับธรรมชาติแบบถ้อยที่ถ้อยอาศัย และปรับใช้พื้นที่แบบผสมผสานกลมกลืน แนวคิดนี้เกิดจากรูปแบบในการดำเนินชีวิตของผู้คนในอดีตที่ต้องพึ่งพาทรัพยากรจากธรรมชาติในพื้นที่ต่าง ๆ ทั้งนี้ในน้ำและบนบก ทำให้เกิดวลีของคนในท้องถิ่นที่ว่า “เข้าน้ำควน เย็นลงเล” ซึ่งเป็นลักษณะของชาวภูเก็ตที่มีการใช้ประโยชน์ในแต่ละพื้นที่ที่แตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับลักษณะทางภูมิศาสตร์และทรัพยากรที่เอื้อให้เกิดผลผลิตที่มีความหลากหลาย นำไปสู่การกำหนดรูปแบบการใช้งานพื้นที่แบบนิเวศวิทยาวัฒนธรรม จากแนวคิดดังกล่าวได้นำไปสู่แนวทางของการศึกษาภูมิปัญญาวิถีชีวิตแบบ “ควน ป่า นา เล” ของชาวภูเก็ตภายใต้หลักนิเวศวิทยาวัฒนธรรมในการจัดการพื้นที่ทางภูมิสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ซึ่งเป็นมรดกภูมิปัญญาและวัฒนธรรมดั้งเดิมของบรรพบุรุษที่ตกทอดมาจนถึงปัจจุบัน โดยผู้วิจัยได้ศึกษาต่อยอดจากงานวิจัย “รูปแบบและแนวทางการอนุรักษ์เรือนพักอาศัยพื้นถิ่นจังหวัดภูเก็ต” ใช้กรอบ

แนวคิดดังกล่าว ในการศึกษาลักษณะนิเวศวิทยาวัฒนธรรมของจังหวัดภูเก็ต และศึกษารูปแบบการจัดการและองค์ประกอบภูมิสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตการอยู่อาศัยแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ เพื่อสร้างความเข้าใจที่ก่อให้เกิดประโยชน์ในการสร้างสรรค์แนวทางการใช้ประโยชน์จากลักษณะธรรมชาติอย่างสมดุลและเป็นพื้นฐานในการพัฒนาแนวคิดสู่แนวทางการออกแบบภูมิสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่เหมาะสมในอนาคต

วัตถุประสงค์การวิจัย

งานวิจัยนี้ตั้งสมมุติฐานของการศึกษาว่า “ภูมิปัญญาการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตแบบ ควน ปา นา เล ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของนิเวศวัฒนธรรมที่ก่อให้เกิดแนวคิดการจัดการภูมิสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของเกาะภูเก็ต” จึงนำไปสู่การศึกษาวิจัย โดยบทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาลักษณะนิเวศวิทยาวัฒนธรรมที่สัมพันธ์กับการตั้งถิ่นฐานในจังหวัดภูเก็ต และเพื่อศึกษาแนวคิดการจัดการองค์ประกอบทางภูมิสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชาวภูเก็ต โดยแนวคิดดังกล่าวจะเป็นประโยชน์ต่อการวิเคราะห์ และสังเคราะห์วิถีชีวิตของภูมิปัญญาการจัดการภูมิสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นดั้งเดิม เพื่อเป็นพื้นฐานในการพัฒนาแนวคิดสู่แนวทางการออกแบบภูมิสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นร่วมสมัยที่สอดคล้องและเหมาะสมกับนิเวศวิทยาวัฒนธรรมของเกาะภูเก็ตในอนาคต

วรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

นิเวศวิทยาวัฒนธรรม

การรวมกลุ่มขึ้นเป็นสังคมของมนุษย์มีปัจจัยที่หลากหลาย แต่จุดเริ่มต้นหนึ่งในการรวมกลุ่มกันของผู้คน คือ ลักษณะสภาพแวดล้อม ปัจจัยดังกล่าวมีผลเป็นอย่างมากในการกำหนดพื้นฐานในการดำเนินชีวิต เนื่องจากธรรมชาติของมนุษย์มักมีการปรับตัวให้เข้ากับถิ่นที่ตนอยู่อาศัย และเรียนรู้ในการใช้ประโยชน์จากสภาพแวดล้อมและทรัพยากรที่มีในพื้นที่ เพื่อความอยู่รอด จนเกิดเป็นกระบวนการปรับตัวของสังคมภายใต้อิทธิพลของสภาพแวดล้อม โดยมีเงื่อนไขพื้นฐาน คือ เทคโนโลยีในการผลิตที่เกิดขึ้นจากทักษะที่ได้จากวิถีชีวิตในถิ่นที่อาศัย เช่น ชาวเลย่อมมีความชำนาญในการสร้างอุปกรณ์และมีทักษะในการจับปลา มากกว่ากลุ่มชาวถ้ำที่อยู่บนผืนแผ่นดิน เป็นต้น เงื่อนไขถัดมา คือ โครงสร้างทางสังคม ที่ช่วยหล่อหลอมความคิดของผู้คนให้อยู่ร่วมกันภายใต้เงื่อนไขที่เป็นที่ยอมรับในสังคม และเงื่อนไขสุดท้าย คือ ลักษณะสภาพแวดล้อมธรรมชาติ มีส่วนสำคัญเป็นอย่างมากในการกำหนดวิถีชีวิตของผู้คนในท้องถิ่น (ยศ สันตสมบัติ 2559, 41) นำไปสู่การปรับตัวเชิงวัฒนธรรมที่ซ้อนทับลงบนเงื่อนไขพื้นฐานในการดำรงชีพ การแก้ไขปัญหา และการสะสมความรู้แตกต่างกันไปตามถิ่นอาศัย มีการปรับเปลี่ยนได้ตามช่วงเวลา จนเกิดเป็นลักษณะที่เรียกว่า นิเวศวิทยาวัฒนธรรม ซึ่งช่วยทำให้เข้าใจถึงความสัมพันธ์ระหว่างวิถีชีวิตของผู้คนกับสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ ที่มีพลวัตเกิดขึ้นตามลำดับ โดยมีมนุษย์เป็นผู้ขับเคลื่อน (วีระ อินพันทัง 2559, A-131)

วัฒนธรรมในแต่ละพื้นที่ที่มีความแตกต่างกันออกไป ขึ้นอยู่กับลักษณะวิถีชีวิตที่เกิดขึ้นในพื้นที่นั้นซึ่งพัฒนาจนกลายเป็นแบบแผนที่ปฏิบัติต่อกันมาจนเป็นลักษณะเฉพาะถิ่น เกิดขึ้นทั้งในรูปแบบการดำรงชีพ ประเพณี ความเชื่อ รวมถึงการจัดการพื้นที่ทางสังคม ปรากฏเป็นลักษณะรูปธรรมและนามธรรมฝังอยู่ในจิตวิญญาณของผู้คนจนกลายเป็นธรรมชาติ (สุเทพ สุนทรเสถียร 2548, 22-25) แต่ในสังคมหนึ่งย่อมประกอบไปด้วยผู้คนหลากหลายชาติพันธุ์ ซึ่งแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ก็มีหลักคิดและวิถีดำเนินชีวิตที่แตกต่างกันออกไป ด้วยลักษณะพื้นฐานของมนุษย์ที่มีข้อจำกัดในแหล่งทรัพยากร เทคโนโลยี และเครื่องมือในการดำรงชีพ จึงทำให้กลุ่มคนเหล่านี้มีการปฏิสัมพันธ์กันผ่านการแลกเปลี่ยนสินค้าและวัฒนธรรมในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งในแง่ดีและร้าย เกิดการผสมรวมในลักษณะการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม องค์ความรู้ที่สะสมหรือรับมานั้นจึงมีพลวัตในการขับเคลื่อน ขึ้นอยู่กับปัจจัยและสถานการณ์ในช่วงเวลานั้น

การศึกษานิเวศวิทยาวัฒนธรรม (Cultural Ecology) แนวคิดการจัดการภูมิสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นรอบบริเวณพื้นถิ่นภูเก็ต ในขั้นตอนแรก เน้นการศึกษาด้านนิเวศวิทยาวัฒนธรรมเป็นกรอบใหญ่ของระบบแนวคิด โดยทำการศึกษาแยกใน 2 ประเด็นหลัก ได้แก่ 1. ประเด็นด้านระบบนิเวศวิทยา (Ecology System) โดยใช้ระบบนิเวศวิทยาพื้นที่เกาะภูเก็ตเป็นแนวทางในการศึกษา ได้แก่ ลักษณะทางภูมิศาสตร์ ซึ่งเน้นการทบทวนและทำความเข้าใจคุณลักษณะของป่าเขตร้อนชื้น และทรัพยากรป่าไม้ โดยเน้นการศึกษาทรัพยากรในพื้นที่จังหวัดภูเก็ต ทั้งพืชพรรณและสัตว์ป่า 2. ประเด็นด้านวัฒนธรรม (Cultural) มุ่งเน้นไปที่การศึกษาภูมิปัญญาด้านการตั้งถิ่นฐานชุมชนจากอดีตจนถึงปัจจุบัน การศึกษาการตั้งถิ่นฐานและวิถีชีวิตของคนพื้นเมือง ในจังหวัดภูเก็ต ได้แก่ ชาวไทยใหม่ (ชาวเล) ชาวไทยพุทธ ชาวไทยมุสลิม และชาวไทยเชื้อสายจีน โดยเน้นไปที่ระบบความสัมพันธ์ของการดำรงชีวิตสอดคล้องกับที่ตั้งและทรัพยากร

ระบบนิเวศวิทยาและแหล่งทรัพยากรบนเกาะภูเก็ต

จากสภาพภูมิศาสตร์ที่ตั้งเกาะภูเก็ต มีแนวเทือกเขาภูเก็ตกั้นอยู่ใจกลางเกาะทอดยาวจากเหนือสุดไปใต้สุด สูงต่ำสลับกันไปตามความลาดชัน โดยพื้นที่ราบจำนวนน้อยที่อยู่ล้อมรอบด้วยเทือกเขาสูง ซึ่งเป็นแนวกำบังลมและฝน ได้แก่ เขาหัวว่า เขาบางเหนียวดำ และเขาพระแทว บริเวณที่เป็นลอนลูกคลื่นซึ่งเป็นที่ราบระหว่างหุบเขา บริเวณนี้มักพบทางน้ำไหลผ่านและถูกพัฒนาเป็นแหล่งเกษตรกรรมในอดีต มีแม่น้ำลำคลองเชื่อมต่อหลากหลายเส้นทาง มีความอุดมสมบูรณ์ต่อการยังชีพของมนุษย์ ส่วนที่ราบชายฝั่งด้านตะวันตกของเกาะภูเก็ตปรากฏว่ามีตั้งถิ่นฐานชุมชนในอดีตไม่แตกต่างกับฝั่งตะวันออกเท่าใดนัก โดยพบร่องรอยการทำนา การทำแร่ดีบุก และการทำเกษตรกรรมแบบผสมผสาน รวมถึงการตั้งถิ่นฐานชุมชนเช่นเดียวกับพื้นที่ราบในบริเวณอื่น ๆ การใช้ประโยชน์ของชุมชนในภูเก็ตตามลักษณะทางภูมิศาสตร์ พบว่ามีอยู่ 5 บริเวณ คือ 1.พื้นที่ทะเล 2.พื้นที่ชายหาด 3.พื้นที่ราบริมฝั่งทะเล (น้ำกร่อย/ป่าชายเลน) 4.พื้นที่ราบลุ่ม และ 5. พื้นที่ภูเขา สำหรับลักษณะป่าที่พบในพื้นที่เกาะภูเก็ต ประกอบด้วยป่า 4 ประเภท คือ 1.ป่าดิบชื้น 2.ป่าพรุ 3.ป่าชายหาด และ 4.ป่าชายเลน ป่าแต่ละประเภทมีคุณสมบัติแตกต่างกัน โดยมีรายละเอียดดังนี้

1.ป่าดิบชื้น (Moist Evergreen Forest) เป็นพื้นที่ถิ่นกำเนิดของสิ่งมีชีวิตและพืชพรรณมากมาย มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ในการใช้ประโยชน์และสร้างภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับป่าดิบชื้นไว้หลากหลาย (สำนักวิจัยการอนุรักษ์ป่าไม้และพืชพันธุ์พืช 2556, 14-17) เพื่อแหล่งอาหาร ยังชีพและการประโยชน์ของมนุษย์ ทั้งการใช้ประโยชน์ไม้เนื้อแข็ง เช่น ไม้ตระกูลยาง และพืชพรรณ ที่มีจำนวนมากในการสร้างที่อยู่อาศัย เครื่องมือ เครื่องใช้ และงานหัตถกรรมต่าง ๆ ยังมีคุณประโยชน์จากสัตว์ป่าที่มนุษย์ได้เอามาใช้เป็นแรงงาน เช่น ช้างป่า เป็นต้น ความสมบูรณ์ของทรัพยากรทำให้มีการส่งออกสินค้า เช่น ดีบุก หวาย หนังกวาง ช้าง ไม้เนื้อแข็ง น้ำมันยาง เป็นต้น ตามความต้องการในขณะนั้น (อมรา 2544, น.75) การตั้งถิ่นฐานของชุมชนในยุคแรกของภูเก็ตมีการสันนิษฐานว่า เกิดขึ้นพื้นที่บริเวณบ้านกมลา อำเภอกะทู้ ซึ่งอาจเป็นชนกลุ่มแรกที่ยังไม่รู้จักรากการทำการกรรม จึงยังชีพด้วยการหาผลไม้ในป่า เผือก และมัน (ถนอม 2556, น.19) ทั้งนี้ มนุษย์ในกลุ่มแรกเริ่มตั้งชุมชนโดยอาศัยอยู่ในป่า เนื่องจากความหลากหลายทางชีวภาพและความหลากหลายทางทรัพยากรมากกว่าป่าประเภทอื่น

2.ป่าพรุ (Swamp Forest) โดยมีลักษณะเป็นสันทราย การทับถมที่สูงขึ้นจนปิดกั้นน้ำทะเลจากภายนอก (กรมศิลปากร 2544,8) มีน้ำขังเป็นแอ่ง ป่าพรุมีลักษณะก้ำกึ่งระหว่างระบบนิเวศบกและระบบน้ำ ดังนั้นพื้นที่พรุจึงมักหมายถึงพื้นที่ชุ่มน้ำด้วย (ศูนย์วิจัยและพัฒนาประมงน้ำจืดนครศรีธรรมราช 2559, 1) พันธุ์พืชจึงมีความทนทานต่อน้ำขัง ได้แก่ กลุ่มหมาก หลาวชะโอน ยูคาลิปตัส กระถินเทพา กระถินณรงค์ สาครู สะเดียว มะม่วงหิมพานต์ ตะขอยาว บุกเบา เป็นต้น มีแหล่งทรัพยากรสัตว์ป่า ได้แก่ กบ เขียด ปลาตุ๊ก ปลาช่อน เป็นต้น ซึ่งอยู่ไม่ห่างจากทะเล สันทรายดังกล่าวเกิดจาก เนื่องด้วยป่าพรุ เป็นแหล่งน้ำที่มีความอุดมสมบูรณ์ทางระบบนิเวศ และเป็นแหล่งทำมาหากินของคนท้องถิ่น ทั้งนี้ พบว่า ในอดีตบ้านตะเคียนมีพรุน้ำจืดที่ใหญ่ที่สุด ชื่อว่า “พรุใหญ่” ซึ่งเป็นแหล่งที่มีสัตว์นานาชนิดอาศัยอยู่ (สุขาว พงศานนท์ 2556, 39) จึงเปรียบเสมือน “คลังอาหารธรรมชาติ” หล่อเลี้ยงชีวิตมนุษย์และผู้คนในชุมชนแถบนี้ ผืนป่าพรุที่มีความสมบูรณ์ในเกาะภูเก็ต ได้แก่ พรุจิกพรุเจ๊ะสัน

3.ป่าชายหาด (Beach Forest) มีลักษณะเป็นพื้นที่ราบและลาดชันน้อย เหมาะเป็นแหล่งวางไข่ของเต่าทะเล มักเกิดขึ้นในบริเวณชายหาดน้ำท่วมไม่ถึง โดยเฉพาะทะเลด้านฝั่งตะวันตกของเกาะภูเก็ต พรรณไม้ที่พบมักเป็น สนทะเล หูกวาง โททะเล ตีนเป็ดทะเล จิกทะเล ผักบุ้งทะเล มะพร้าว และไตนด เป็นต้น บางพื้นที่อยู่ติดกับป่าชายเลน เชื่อมต่อกับแม่น้ำสายต่าง ๆ ในเกาะภูเก็ต จึงเป็นพื้นที่ที่อยู่ใกล้กับแหล่งทรัพยากรสำคัญ ป่าชายหาดแหล่งใหญ่ได้แก่ หาดในยาง บริเวณบ้านเหนือ และบ้านแหลมหลา ท่าฉัตรไชย (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว 2544,7) ป่าชายหาดซึ่งเป็นพื้นที่ป่าโปร่งและมีดินร่วนที่อุดมสมบูรณ์สามารถทำการเพาะปลูกพืชไร่นานาชนิด สามารถปลูกมะพร้าว หมาก มะม่วงหิมพานต์ ป่าชายหาดจึงมีความอุดมสมบูรณ์ต่อการตั้งถิ่นฐานเพื่อทำมาหากินสามารถจอดเรือได้สะดวกติดกับป่าชายเลนที่มีร่องน้ำเหมาะสำหรับให้เรือแล่นเข้าออกจากฝั่งได้ง่าย มีเครือข่ายของระบบนิเวศที่สัมพันธ์กับป่าในลักษณะอื่น ๆ (นฤมล อรุโณทัย และคณะ 2557,186-187)

4.ป่าชายเลน (Mangrove Forest) เป็นแหล่งทรัพยากรทางทะเลที่มีความสำคัญของเกาะภูเก็ต เนื่องจากมีความหลากหลายทางชีวภาพของพื้นที่กั้นขนทางทะเลและบนบก โดยส่วนใหญ่มักเป็นพื้นที่ปากแม่น้ำที่เกิดขึ้นจากการไหลของน้ำจืดลงสู่ทะเลน้ำเค็ม จึงเป็นแหล่งอนุบาลสัตว์น้ำขนาดใหญ่ เป็นระบบนิเวศป่าชายเลนแหล่งใหญ่ในภูเก็ต ได้แก่ ป่าชายเลนอู่ตะเภา คลองท่ามะพร้าว คลองพารา คลองบางโรง คลองท่าเรือ คลองบางโรง และคลองท่าจีน เป็นต้น (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว 2544,8) ป่าชายเลนครอบคลุมพื้นที่ทางทะเลและป่าตามเกาะแก่งต่าง ๆ เพื่อใช้ในการดำรงชีพของมนุษย์เป็นแหล่งอาหารจากทรัพยากรทางทะเล ได้แก่ กุ้ง หอย ปู ปลา การเก็บยอดไม้ รวมถึงภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากไม้โกงกาง ในการเผาถ่านทำฟืน และก่อสร้างที่อยู่

อาศัย พื้นที่ป่าชายเลนบางส่วนมีลักษณะปากแม่น้ำ ซึ่งเหมาะสมต่อการหลบมรสุมและคลื่นลม ชายฝั่งทะเลจึงกลายเป็นแหล่งพักพิง สำหรับการตั้งหมู่บ้านและแหล่งทำมาหากิน เป็นท่าเรือเข้าออกเคลื่อนย้าย เป็นแหล่งเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ พื้นที่บางแห่งมีความอุดมสมบูรณ์ จึงมีการทำเกษตรพื้นที่ขนาดย่อมๆ ปลูกผัก พืชสมุนไพร และการเลี้ยงสัตว์ต่าง ๆ (นฤมล อรุโณทัย และคณะ 2557,27-77)

คุณลักษณะและองค์ประกอบของโครงสร้างป่าแต่ละประเภทในพื้นที่เกาะภูเก็ต มีคุณประโยชน์ที่หลากหลายและสอดคล้องกับความต้องการพื้นฐานด้านปัจจัย 4 ของมนุษย์ได้อย่างครบถ้วน การใช้ประโยชน์ของมนุษย์เป็นการเรียนรู้จากภูมิปัญญาบรรพบุรุษที่สืบทอดต่อ ๆ กันมา ภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ต่าง ๆ เปลี่ยนแปลงไปตามความจำเป็นของสภาพภูมิอากาศฤดูกาล และสภาพแวดล้อมซึ่งถือเป็นปัจจัยในการดำรงชีวิต มนุษย์ได้เรียนรู้ เข้าหา ปรับตัว ให้เหมาะสมต่อสภาพทางภูมิศาสตร์ที่แตกต่างกันภายใต้ภูมิอากาศเดียวกันอย่างเข้าใจลึกซึ้ง

ลักษณะทางสังคมของกลุ่มคนพื้นถิ่นในจังหวัดภูเก็ต

สำหรับแนวทางการศึกษาองค์ความรู้ของภูมิปัญญาบรรพบุรุษชาวภูเก็ตในวิถีแบบ “ควน ป่า นา เล” จนกลายเป็นกติกากองการอยู่ร่วมกันในชุมชน ซึ่งต้องทำความเข้าใจความสัมพันธ์เชิงระบบนิเวศกับวิถีชีวิตที่มีผลต่อการดำรงชีวิตภายใต้เงื่อนไขของภูมิศาสตร์พื้นที่ เรียนรู้ การเข้าใจ และการปรับตัวเพื่อความอยู่รอด ที่สืบทอดต่อกันมาจนกลายเป็นภูมิปัญญา ก่อเกิดการสร้างสรรค์สิ่งแวดลอมที่สอดคล้องกับธรรมชาติ หล่อหลอมกลายเป็นวัฒนธรรม เมื่อได้ประเด็นดังกล่าวจึงทำความเข้าใจในประเด็นการเลือกพื้นที่เพื่อการตั้งถิ่นฐานของชาวพื้นเมืองในภูเก็ต การเปลี่ยนแปลงบริบททางสังคมในชุมชน และการปรับตัวให้เข้ากับธรรมชาติ โดยทำการศึกษาผ่านยุคสมัยประวัติศาสตร์ ประเพณี วัฒนธรรม อาชีพ ศาสนา และความเชื่อ ทั้งนี้ การศึกษาวิถีชีวิตคนในท้องถิ่นจังหวัดภูเก็ตที่สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม จำเป็นต้องทำความเข้าใจพัฒนาการของลักษณะกลุ่มสังคมประเภทต่าง ๆ โดยทำการศึกษาแนวคิดของกลุ่มสังคมใน 2 ลักษณะ คือ 1.สังคมดั้งเดิม และ 2.สังคมเกษตรกรรม มีรายละเอียดจำแนกได้ดังนี้

1. สังคมดั้งเดิม (Primitive Society) กลุ่มสังคมดั้งเดิม หรือกลุ่มสังคมเก็บเกี่ยว เป็นพัฒนาการแรกเริ่มในการดำรงชีพของมนุษย์ เนื่องจากไม่ต้องมีการลงทุนหรือการจัดการมากนัก แต่ต้องพึ่งพิงแหล่งทรัพยากรที่มีความอุดมสมบูรณ์ซึ่งเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญ คนในกลุ่มนี้มักใช้การสังเกตที่สืบทอดต่อ ๆ กันมา และทักษะทางด้านร่างกายที่เกิดจากการฝึกฝนและประสบการณ์ ในการเก็บเกี่ยวอาหารทั้งพืชผลที่มีอยู่ในธรรมชาติและการออกล่าสัตว์ทั้งบนบกและในน้ำ ด้วยความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีที่มีอยู่อย่างจำกัดและเครื่องมือที่มีลักษณะเรียบง่าย อีกทั้งจำนวนคนในแต่ละกลุ่มมีไม่มากนัก จึงทำให้เป็นสังคมที่ไม่มีความซับซ้อนในการจัดการอาหารมากนัก คนกลุ่มนี้นิยมออกหาอาหารเพื่อบริโภคแบบวันต่อวัน ซึ่งเพียงพอต่อการบริโภคของคนในกลุ่ม โดยมากไม่นิยมสะสมอาหารหรือกักตุนอาหาร จึงต้องมีการโยกย้ายไปตั้งที่อยู่อาศัยอยู่ในแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่สมบูรณ์ (สุธิวรงค์ พงศ์ไพบูลย์ 2544, 78-79) ในพื้นที่ภาคใต้พบลักษณะสังคมแบบดั้งเดิมหรือกลุ่มสังคมเก็บเกี่ยวได้ในกลุ่มชาวถ้ำและชาวน้ำ ซึ่งมีพัฒนาการต่อมากลายเป็นกลุ่มคนพื้นเมือง เช่น ชาวเล เป็นต้น แม้ภายหลังในกลุ่มสังคมนี้เริ่มรับเอาวัฒนธรรมอื่น ๆ เข้ามาผสม แต่ยังคงมีทักษะในการดำรงชีพที่สัมพันธ์กับลักษณะทางธรรมชาติ

2. สังคมเกษตรกรรม (Agricultural society) สังคมเกษตรกรรมเป็นพัฒนาการของคนพื้นเมืองที่มีความเข้าใจในพื้นที่ที่ตนตั้งถิ่นฐาน สังคมในลักษณะนี้มีการตั้งถิ่นฐานถาวร ยังคงอาศัยความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติ แต่ไม่มากเท่ากับกลุ่มสังคมแบบดั้งเดิม เนื่องจากมีแนวความคิดในการสะสมอาหาร เพื่อความมั่นคงทางอาหาร โดยใช้กระบวนการเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ทดแทนการเก็บของป่าและออกล่าสัตว์เช่นในอดีต จึงมีการจัดการพื้นที่และทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ทักษะเหล่านี้เกิดจากการถ่ายทอดภูมิปัญญา ที่ใช้ยังคงให้ความเคารพต่อธรรมชาติ (สุธิวรงค์ พงศ์ไพบูลย์ 2544, 78-79) ทำให้ผู้คนสามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตได้จากธรรมชาติและธรรมชาติสรรค์สร้าง ตามความต้องการและความอยู่รอดของกลุ่มที่มีจำนวนสมาชิกเพิ่มมากขึ้น

1.กลิกรรมแบบไร่หมุนเวียน (ชาวเลปลูกข้าวไร่) วิถีชีวิตชาวไทยใหม่ (ชาวเล) กับทรัพยากรธรรมชาติ กลุ่มชุมชนชาวเลมักตั้งถิ่นฐานชั่วคราวอยู่ตามชายฝั่งทะเลหรือที่ราบชายหาดของเกาะภูเก็ต (ถนอม พูนวงศ์ 2556, 20) โดยใช้ภูมิปัญญาเกี่ยวกับทะเลและป่าตามเกาะแก่งต่าง ๆ เพื่อดำรงชีพ โดยการดำน้ำ ไร่เริ่มใช้วัสดุทำวนดักปลา หาทอย กุ้ง ปู ปลา ในระยะแรกการตั้งถิ่นฐานไม่มีหลักแหล่งแน่นอน หมุนเวียนไปตามฤดูกาล โดยอาหารหลักมักอยู่ในพื้นที่บนเกาะ ได้แก่ หัวมัน หัวกลอย พืชผัก ยอดไม้ ผลไม้ป่า ต่อมาในระยะหลังด้วยบริบทที่เปลี่ยนแปลงไป ชายฝั่งทะเลจึงกลายเป็นแหล่งพักพิง สำหรับการตั้งหมู่บ้านและแหล่งทำมาหากิน มีการแลกเปลี่ยนทรัพยากรทางทะเลเพื่อแลกเปลี่ยนกับข้าวสารอาหารแห้ง และสิ่งจำเป็นอื่น ๆ กับพ่อค้า และกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ บนเกาะ ทำให้เรียนรู้การปลูกข้าวไร่ตามพื้นที่ราบตามแนวชายฝั่งทะเล โดยอาศัยการทำข้าวไร่หมุนเวียนตามฤดูกาล การทำเกษตรพื้นที่ขนาดย่อมๆ บนเขา ปลูกผัก พืชสมุนไพร และการเลี้ยงสัตว์ ต่าง ๆ (นฤมล อรุโณทัย และคณะ 2557,27-77) ส่วนชาวอูรักลาไวย์ มีการเลือกที่ตั้งถิ่นฐานโดยอาศัยปัจจัยที่เหมาะสมด้านภูมิศาสตร์ มีแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่

อุดมสมบูรณ์ รวมทั้งมีความเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่าง คนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ โดยปัจจัยด้านกายภาพของภูมิประเทศ ต้องมีพื้นที่ราบ มีพื้นที่สามารถหลบคลื่นลมและพายุฝนได้ ชายหาดมีความลาดชันพอดี จอดเรือได้สะดวก หรือมีร่องน้ำสำหรับให้เรือแล่นเข้าออกจากฝั่งได้ง่าย มีความปลอดภัยจากสัตว์ร้ายและอันตรายอื่น ๆ ส่วนแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่สอดคล้อง จะต้องมีความเหมาะสม ทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ มีความหลากหลาย และเครือข่ายของระบบนิเวศย่อย ๆ (นฤมล อรุโณทัย และคณะ 2557,186-187)

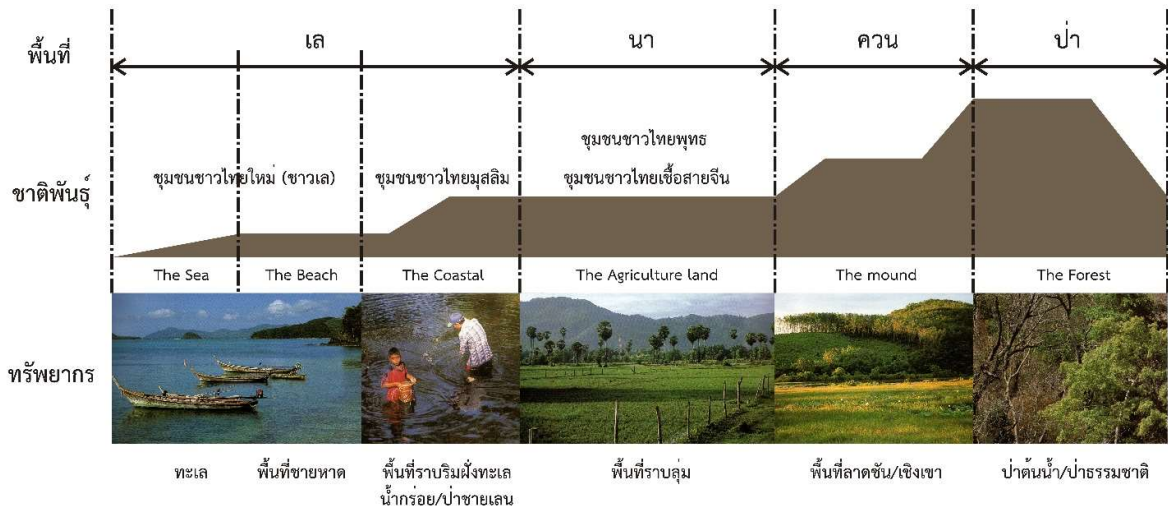
2. กลไกกรรมแบบเข้มข้น (ทำนา)ราวสมัยอยุธยาตอนปลายเกิดการขยายตัวทางการค้าและชุมชนในพื้นที่ภาคใต้ ส่งผลให้เกิดความต้องการสินค้าประเภทต่าง ๆ จากผลผลิตของป่า และผลผลิตทางการเกษตร ก่อเกิดการกระจายตัวของที่ตั้งถิ่นฐานชุมชนในหลายบริเวณ เมื่อชุมชนมีความมั่นคง จึงส่งผลต่อการขยายพื้นที่เกษตรกรรม เพื่อผลิตข้าวสำหรับบริโภคในชุมชนและรองรับการเติบโตของชุมชนเมือง (เกรียงไกร เกิดศิริ 2560, 22) ชาวภูเก็ตได้รับอิทธิพลทักษะการทำนาจากบรรพบุรุษบรรพบุรุษและเจ้าเมืองชาวสยาม จึงมีการถ่ายทอดวิทยาการทำนาจากคนสยามที่อาศัยอยู่แถบภาคกลาง ซึ่งมีความชำนาญในการทำนาเป็นอย่างดี ต่อมาจึงมีปรับเปลี่ยนทักษะภูมิปัญญาการทำนาในแบบวิถีชาวใต้ ชุมชนชาวนาในพื้นที่เกาะภูเก็ตมักพบในบริเวณที่ราบระหว่างหุบเขา ตั้งอยู่ในลักษณะภูมิประเทศที่เป็นที่ดอนและราบลุ่มริมน้ำ ในแถบพื้นที่อำเภอถลาง และอำเภอเมือง เป็นต้น ชื่อบ้านนามเมืองของชุมชนในอดีตจึงปรากฏลักษณะถิ่นที่ตั้ง เช่น บ้านดอน ซึ่งมีที่ตั้งหมู่บ้านเป็นที่ดอน มีต้นไม้มาก มีน้ำล้อมรอบ บ้านลิพอน ซึ่งมีการสันนิษฐานมาจากคำว่า “หลักพัน” หมายถึง การหลักพันศัตรู ซึ่งมองไม่เห็นเพราะมีแนวป่าล้อมรอบ และเมืองถลาง เมืองใหม่ ซึ่งมีการตั้งหลักเมืองในพื้นที่ราบริมฝั่งคลอง ซึ่งไหลมาจากทิศเหนือสู่ทะเลที่บ้านท่ามะพร้าว เป็นต้น (ถนอม พูนวงศ์ 2556, 25) ชื่อบ้านนามเมืองหลากหลายแห่งในอำเภอถลาง มีการใช้ชื่อเรียกนำหน้าว่า “นา” โดยมีประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการทำนาในอดีตของเกาะภูเก็ต เช่น นาโคกพม่า นาปากสระ บ้านนาใน นาบ้านกลาง นาปากบาง นาทองกลาง นาสุหร่า เป็นต้น (สุเชาว์ พงศานนท์ 2556, 34-38) โดยปรับเปลี่ยนพื้นที่ป่าเดิม เป็นพื้นที่ราบลุ่มเพื่อทำเกษตรกรรมเข้มข้นขยายออกไปในหลายบริเวณ การใช้พันธุ์ข้าวพื้นเมืองมีความหลากหลายเฉพาะถิ่น แตกต่างกันออกไปในแต่ละพื้นที่และหมู่บ้าน การทำนาในอดีตส่วนใหญ่มีลักษณะเป็น “นาลุ่ม” มีการใช้แรงงานสัตว์ คือ ควาย ในการไถพรวนนา มีการออกปากกินวาน เพื่อช่วยกันเก็บข้าวของชาวบ้านในละแวกเดียวกัน โดยชาวภูเก็ตจะนิยมใช้อุปกรณ์ที่เรียกว่า “กะเก็บข้าว” ซึ่งเป็นเครื่องมือในการเก็บข้าวพื้นเมืองเฉพาะถิ่นภาคใต้ (สถาบันทักษิณคดีศึกษา 2545, 31) สำหรับกลุ่มชุมชนมุสลิม ที่อพยพเข้ามาในช่วงแรกมักตั้งถิ่นฐานอยู่ริมฝั่งทะเลในพื้นที่ป่าชายเลน ยังคงประกอบอาชีพการทำประมงดั้งเดิมจะมีการแลกเปลี่ยนกับข้าวจากกลุ่มชาวไทยพุทธ (เกรียงไกร เกิดศิริ 2557, 192) ในระยะหลังจึงผันตนเองมารับจ้างทำนา เมื่อตั้งตัวได้ประกอบอาชีพการทำนาในหมู่กลุ่มเครือญาติของตนเอง เช่นเดียวกับกลุ่มชาวไทยเชื้อสายจีน ซึ่งเป็นกลุ่มจีนที่เข้ามารับจ้างและทำเกษตรกรรมเพื่อรองรับกลุ่มแรงงานเหมือง เมื่อมีการแต่งงานกับกลุ่มชาวไทยพุทธ จึงมีที่นาเป็นของตนเองเพื่อประกอบอาชีพเกษตรกรรม นอกจากการทำนาแล้วยังมีผลผลิตอื่น ๆ ในทุ่งนา ได้แก่ การเกี่ยวน้ำตาลโตนด จากต้นตาลโตนด และการปลูกหมากและพลู การปลูกยางพารา หรือสับปะรด เป็นต้น (สุเชาว์ พงศานนท์ 2556, 54)

3. กลไกกรรมแบบผสม (สวนสมรม) การศึกษาสวนสมรมจำเป็นต้องศึกษาภาพกว้างของภูมิสังคมภาคใต้ ซึ่งอยู่ภายใต้ภูมิอากาศเดียวกันของคาบสมุทรซึ่งจัดเป็นวัฒนธรรมร่วม พบว่า การทำสวนภาคใต้ในอดีตมีการทำสวนสมรมโดยส่วนใหญ่ ซึ่งเป็นภูมิปัญญาของบรรพบุรุษในอดีตในหลายจังหวัด สวนสมรม หรือ สวนสมพร (ภูเก็ต-พังงา) มีลักษณะเป็นสวนที่เกิดขึ้นจากป่าธรรมชาติดั้งเดิม โดยผู้คนที่ต้องเข้าไปการจัดการพื้นที่ ในลักษณะที่ปลูกไม้ผลพันธุ์พื้นถิ่นแทรกเข้าไปยังพื้นที่ป่าที่มีอยู่เดิม ซึ่งพื้นที่ดังกล่าวต้องเป็นพื้นที่ป่าธรรมชาติที่มีการทำประโยชน์มาก่อน และได้รับการอนุญาตจากภาครัฐให้ใช้เป็นพื้นที่ทำกิน (พงศธร บรรณโคธิษฐ์ และคณะ อ่างถึงโน อาจัน และคณะ 2547,30) นอกจากนี้สวนสมรม ยังหมายถึง การทำระบบวนเกษตรแบบเกษตรธรรมชาติ มีลักษณะการทำสวนผลไม้มixedกับต้นไม้ในป่าเดิม มีการเลียนแบบลักษณะโครงสร้างป่า ซึ่งมีโครงสร้างหลายชั้นยอดเรือน เพื่อให้ออกผลผลิตไม่พร้อมกันและเป็นไปตามฤดูกาล ลักษณะเด่นของสวนสมรม มี 5 ประการ ดังนี้ 1. มีการปลูกพืชหลายชนิดในแปลงเดียวกัน 2. การให้ผลผลิตพืชแต่ละชนิดไม่พร้อมกัน 3. เทคนิคภายในสวนขึ้นอยู่กับประสบการณ์ตรงที่สั่งสมกันมาและมีการปรับใช้ตลอดเวลา ไม่มีลักษณะเป็นสูตรสำเร็จ 4. เกิดขึ้นบนแรงบันดาลใจที่หลากหลาย และ 5. มีการใช้พื้นที่ไม่มาก แต่ให้ผลผลิตที่หลากหลายชนิด และหลากหลายฤดูกาล (พงศธร บรรณโคธิษฐ์ และคณะ 2547,11) โดย พืชที่มักนิยมปลูก คือ มังคุด ทุเรียน ลองกอง ลางสาด มะกอกป่า มะพร้าวกะทิ หมาก ขนุน มะปริง มะปราง เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม เห็นได้ว่าการตั้งถิ่นฐานชุมชนจะสอดคล้องกับสภาพภูมิศาสตร์ ทรัพยากร และวิถีชีวิตของคนท้องถิ่น โดยเกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตที่สืบต่อกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ จากบันทึกในหนังสือ ภูเก็ต เมืองงาม ไชยยศ ปิ่นประดับ ได้บรรยายสภาพความเป็นชุมชนของภูเก็ต ความว่า

“ทุกครั้งที่เราเดินทางกลับเข้าสู่หมู่บ้าน พบเห็นผู้คนท้องถิ่นมากมาย คงไว้ซึ่งวิถีชีวิตการงานอาชีพดั้งเดิม เห็นทั้งสวนยางพารา สวนมะพร้าว นาข้าว ต่างไปจากกิจกรรมของนักท่องเที่ยวชอบชายฝั่งทะเลตะวันตกของตัวเกาะ ซึ่งกำลังผ่อนคลายอิริยาบถอย่างเต็มที่บนหาดทราย กลางหมู่บ้านที่พบเห็นมี “เรือนไม้” ฝังตัวอยู่ด้วยความสงบเงียบ ล้อมรอบด้วยสวนผลไม้ หมากพลู พืชผักสวนครัว และเชิงเขา เป็นทั้งบ้านเรือนปักขีไต้ท้องถิ่นใต้ถุนสูงและเรือนพื้นติดดิน ถอดแบบมาจากบ้านเงินขนบท เรือนทั้งสองรูปแบบนี้ฝากผลงานชิ้นครูไว้ด้วยฝีมือช่างที่พัฒนามาหลายชั่วอายุคน สัดส่วนงามสง่า มีเหตุผลกับประโยชน์ใช้สอย ปลูกสร้างกลมกลืนกับภูมิประเทศแบบเขตร้อนชื้น เรือนไม้หลายหลังบอกอายุไว้เกิน 70 ปี ถึง 100 ปี ขึ้นไป บางหลังได้รับการรักษาเป็นอย่างดี บางหลังชำรุดทรุดโทรมกำลังจะรื้อทิ้งเหมือนขาดการเอาใจใส่จากลูกหลานรุ่นหลัง” (ไชยศ ปิ่นประดับ 2006, 32-34)

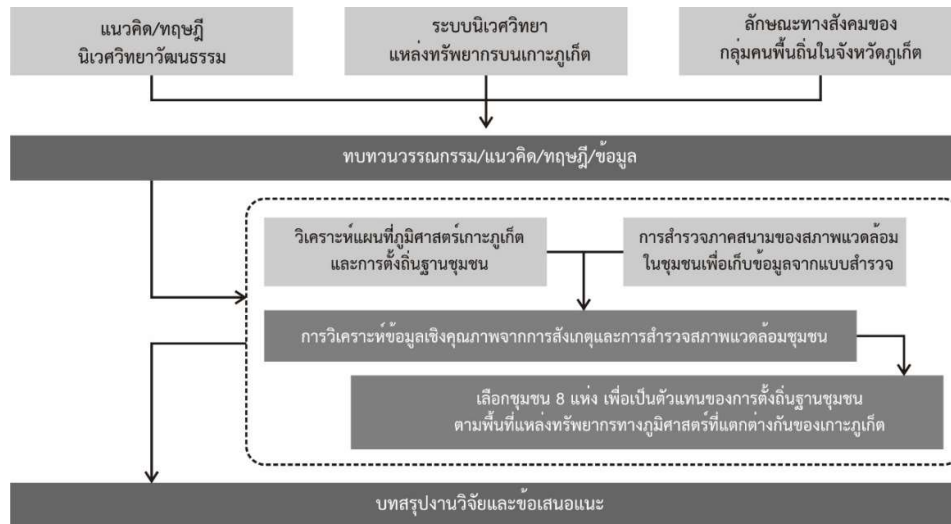
นอกจากบันทึกดังกล่าวแล้ว มีคำคล้องจองที่บอกถึงลักษณะภูมิประเทศของท้องที่ กล่าวว่า “สาครหน้าเรือน บ้านเคียนหน้าข้าว บ้านดอนหน้าพร้าว ไม้ขาวหน้าเคย” คำกล่าวนี้แสดงถึงการประกอบอาชีพดั้งเดิมของแต่ละหมู่บ้าน อัตลักษณ์เด่นๆ ของท้องถิ่น ซึ่งแฝงเร้นถึงความเหมาะสมกับการปลูกพืชชนิดใด ๆ ในท้องถิ่นนั้น ๆ โดยสรุปได้ว่า บ้านสาครนั้นมีภูมิประเทศที่เหมาะสมกับการทำสวนผลไม้ บ้านเคียน เหมาะกับการทำนา บ้านดอน เหมาะกับการทำสวนมะพร้าว และบ้านไม้ขาว เป็นหมู่บ้านติดชายทะเลจึงนิยมทำเคย เป็นต้น (สุเชาว์ พงศานนท์ 2556, 52) พหุสังคมวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ บนเกาะภูเก็ต ได้แก่ ชาวไทยใหม่ ชาวไทยพุทธ ชาวไทยมุสลิม ชาวไทยเชื้อสายจีน มีความแตกต่างทางด้านเชื้อชาติ ประเพณี และวัฒนธรรม แต่มีจุดร่วมคือถิ่นที่ตั้งถิ่นที่อยู่อาศัยและพื้นที่ทำมาหากิน ที่มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ชาวไทยใหม่ อยู่พื้นที่ตามชายฝั่งทะเลหรือที่ราบชายหาด โดยมีแหล่งทำกินคือการประกอบอาชีพออกหาปลาและของทะเลต่าง ๆ ชาวมุสลิมมีความเชี่ยวชาญในการต่อเรือ การทำประมง การทำสวนและการทำนา ชาวไทยพุทธ ทำนาและการทำสวน ส่วนชาวไทยเชื้อสายจีน เป็นช่างฝีมือ ทำให้มีความร่วมมือและปฏิสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้น มีสำนึกในประวัติศาสตร์แห่งมาตุภูมิร่วมกัน (นฤมล อรุโณทัย และคณะ 2557, 221)

ภาพ 1 แผนภูมิแสดงกรอบแนวคิดกับการจัดการภูมิสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นรอบเรือนพื้นถิ่นภูเก็ต (ดัดแปลงจาก : องค์การบริหารส่วนจังหวัดภูเก็ต. ภูเก็ตเมืองงาม Beautiful Phuket: Phuket Provincial Administration Organization. ภูเก็ต : Phuket Bulletin, 2006.)

ระเบียบวิธีวิจัย

จากวัตถุประสงค์การวิจัยผู้วิจัยได้เลือกพื้นที่ศึกษาเบื้องต้นจากการสำรวจภาคสนาม ซึ่งได้สมมุติฐานจากการวิเคราะห์แนวคิดการตั้งถิ่นฐานชุมชนชาติพันธุ์จากงานวิจัย “รูปแบบและแนวทางการอนุรักษ์เรือนพักอาศัยพื้นถิ่นจังหวัดภูเก็ต” ซึ่งพื้นที่จังหวัดภูเก็ต มีการตั้งถิ่นฐานของชุมชนชาติพันธุ์ที่มีความแตกต่างกันตามบริบทและนิเวศวัฒนธรรมในแต่ละพื้นที่ ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาและการดำรงชีวิตที่ได้รับการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ ส่วนคำว่า “ควน ป่า นา เล” เป็นภาษาพื้นถิ่นที่บ่งบอกถึงคุณลักษณะทางภูมิศาสตร์ของเกาะภูเก็ตโดยเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของผู้คนกับสภาพแวดล้อมเพื่อการดำรงชีวิต โดยมีรายละเอียดดังนี้ (ภาพที่ 2)

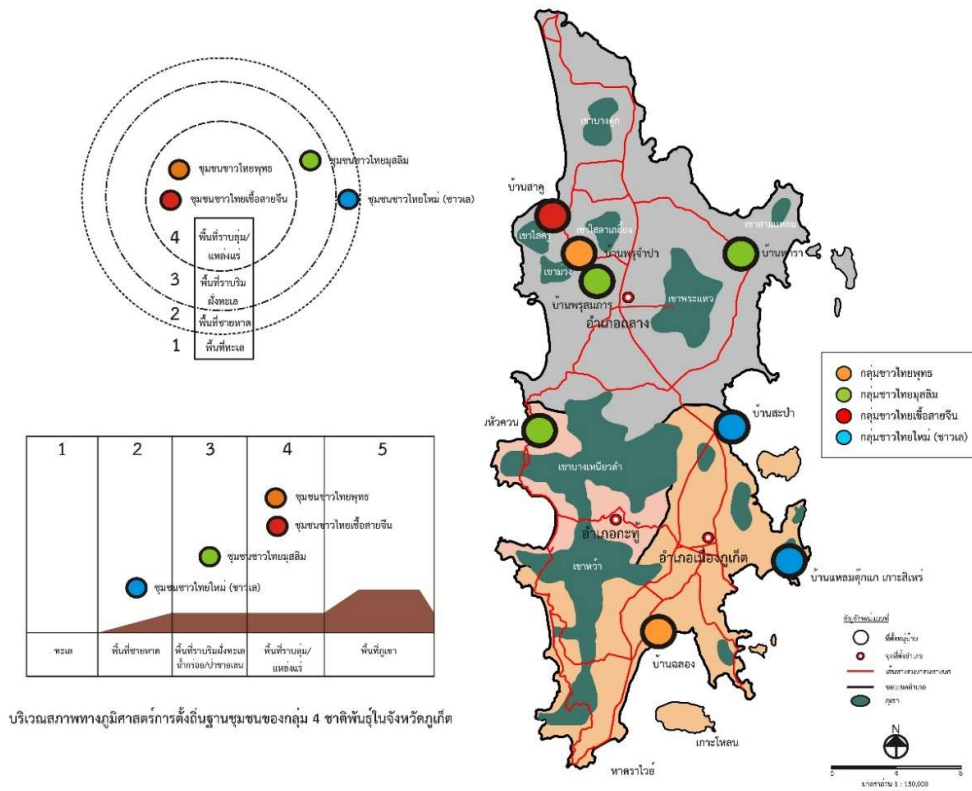

ภาพ 2 แผนภูมิแสดงกรอบแนวคิดกับการจัดการภูมิสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นรอบเรือนพื้นถิ่นภูเก็ต

1.การทบทวนข้อมูลเอกสาร

กรอบแนวคิดการศึกษานิเวศวิทยาวัฒนธรรม ได้ใช้ขอบเขตพื้นที่ทางด้านภูมิศาสตร์ของเกาะภูเก็ตเป็นจุดตั้งต้น โดยทำการศึกษาปัจจัยที่เกี่ยวข้องใน 3 ประเด็น คือ 1. ลักษณะของพื้นที่ป่า 4 ประเภท ในจังหวัดภูเก็ต ได้แก่ ป่าดิบชื้น ป่าพรุ ป่าชายหาด และป่าชายเลน เพื่อใช้ในการวิเคราะห์ลักษณะภูมิศาสตร์จากแผนที่ของเกาะภูเก็ต และ 2. เสนอแนะการดำเนินการตั้งถิ่นฐานชุมชนทั้ง 5 บริเวณ ได้แก่ 1.พื้นที่ทะเล 2. พื้นที่ชายหาด 3. พื้นที่ราบริมฝั่งทะเล น้ำกร่อย/ป่าชายเลน 4.พื้นที่ราบลุ่ม และ 5. พื้นที่ลาดชัน/เชิงเขา และ 3.จัดทำแผนที่ตามขอบเขตพื้นที่ศึกษาใน 3 อำเภอ ได้แก่ อำเภอเมืองภูเก็ต อำเภอถลาง และ อำเภอกะทู้ ในจังหวัดภูเก็ต เพื่อการระบุตำแหน่งหมู่บ้านที่มีการตั้งถิ่นฐานใน 5 บริเวณของจังหวัดภูเก็ต ซึ่งได้ชุมชนทั้งหมด 25 ชุมชน เพื่อใช้ในการสำรวจภาคสนามเชิงลึกในขั้นต่อไป (ภาพที่ 3)

ภาพ 3 ลักษณะการตั้งถิ่นฐานชุมชนตามลักษณะกลุ่มชาติพันธุ์ กรณีศึกษา จำนวน 8 ชุมชน

2. การสำรวจภาคสนามขั้นต้น

เป็นการสำรวจในเชิงความสัมพันธ์เชิงพื้นที่ระหว่างวิถีชีวิตท้องถิ่น (ภูมิปัญญา) และการตั้งถิ่นฐานกลุ่มชาติพันธุ์ จากการทบทวนวรรณกรรม ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ประวัติชุมชน โดยใช้เกณฑ์การพิจารณาจากองค์ประกอบของผังบริเวณที่แสดงถึงรูปแบบภูมิสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นจากสภาพแวดล้อมที่เป็นไปตามเกณฑ์การจำแนกถิ่นฐานตามแนวคิด “ควน ปา นา เล” โดยผู้วิจัยได้ทำการคัดเลือกจากชุมชนกรณีศึกษา 25 ชุมชน จาก 3 อำเภอ ดังกล่าว และทำการคัดเลือกเหลือ จำนวน 8 ชุมชน กรณีศึกษา ที่ยังคงมีเรือนพื้นถิ่นและองค์ประกอบทางภูมิสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ได้แก่ บ้านแหลมตึกแก บ้านสะปำ บ้านฉลอง บ้านสาคร บ้านพรุสมการ บ้านพารา บ้านพรุจำปา และบ้านกมลา ด้วยการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งได้จากการวิจัยเชิงสำรวจโดยเน้นการรวบรวมข้อมูลภาคสนาม การเก็บข้อมูล การสัมภาษณ์ การจัดทำแผนผังองค์ประกอบ การบันทึกภาพถ่าย จากนั้นเพื่อนำมาใช้ในการวิเคราะห์และสังเคราะห์หาลักษณะองค์ประกอบและการจัดการภูมิสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นภูเก็ต ภายใต้ระบบวิถีวัฒนธรรมและภูมิปัญญาพื้นฐานที่เกี่ยวข้องกับนิเวศวิทยาวัฒนธรรม

3. การสำรวจภาคสนามเชิงลึก

จากการคัดเลือกพื้นที่ชุมชนกรณีศึกษาที่ทำการสำรวจภาคสนามทั้ง 8 ชุมชน ในขั้นตอนนี้จึงเน้นไปที่การศึกษาและจัดเก็บข้อมูลในด้านองค์ประกอบทางภูมิสถาปัตยกรรมใน 2 ลักษณะ ได้แก่ 1. องค์ประกอบด้านโครงสร้าง (Hard scape) และองค์ประกอบด้านพืชพันธุ์ (Soft scape) เพื่อจัดกลุ่ม จำแนกรูปแบบวิเคราะห์เนื้อหาโดยตีความองค์ประกอบและลักษณะเฉพาะของภูมิสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของจังหวัดภูเก็ต ที่เกิดขึ้นในชุมชนทั้ง 4 บริเวณ นำไปสู่ผลสรุปตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย (ภาพที่ 2)

ผลการศึกษา

แนวความคิดการจัดการภูมิสถาปัตยกรรมพื้นที่ถิ่นกับพื้นที่การตั้งถิ่นฐานกลุ่มชาติพันธุ์ของชุมชน ทั้ง 3 บริเวณ ภายใต้วิถีชีวิตที่สอดคล้องกับถิ่นที่ตั้งและทรัพยากรธรรมชาติ สามารถอธิบายความสัมพันธ์ได้ดังนี้

1. พื้นที่ทะเล (The Sea) พื้นที่ชายหาด (The Beach) และพื้นที่ราบริมฝั่งทะเล (น้ำกร่อย/ป่าชายเลน) (The Coastal) เป็นแหล่งทรัพยากรขนาดใหญ่ของกลุ่มชาติพันธุ์ 3 กลุ่ม ซึ่งมีทักษะติดตัวทางด้านภูมิปัญญาและวัฒนธรรมที่แตกต่างกันสืบทอดต่อมาจากบรรพบุรุษ กลุ่มแรกคือกลุ่มชาวเล หรือชาวน้ำ ปัจจุบันเรียก “ชาวไทยใหม่” ในอดีตมีการตั้งถิ่นฐานอยู่ในทะเล โดยไม่มีหลักแหล่งแน่นอน เปลี่ยนย้ายถิ่นฐานตามแหล่งอาหารทะเล และตามฤดูกาล มีการตั้งหลักแหล่งชั่วคราว และหาอาหารตามเกาะแก่งต่าง ๆ ในทะเลอันดามัน นอกจากนี้ ในพื้นที่ราบชายฝั่งบนเกาะถึงพื้นที่ป่า พบว่ามีการใช้พื้นที่ป่าเพื่อเข้าไปหาของป่า รวมถึงการได้รับวัฒนธรรมการทำสิกรรม จากกลุ่มชนชาติอื่น ๆ จึงมีการปลูกข้าวไร่หมุนเวียนริมชายฝั่งตอนใน ตามฤดูกาล ส่วนกลุ่มชาวมุสลิม มีทักษะการทำประมงและการต่อเรือ เป็นภูมิปัญญาเดิม ในระยะแรกจึงตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ราบริมฝั่งทะเล แต่ยังคงมีพื้นที่ในการประกอบอาชีพการทำประมง สำหรับชาวไทยเชื้อสายจีน หรือชาวจีนที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานบนเกาะภูเก็ต หากเป็นกลุ่มชาวจีนที่มีทักษะการทำประมง มักอาศัยทะเลในการออกทำประมง เช่นเดียวกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่น พื้นที่ชายหาดเป็นบริเวณที่พบได้ทางฝั่งตะวันตกของเกาะภูเก็ต ฝั่งทะเลอันดามัน เนื่องจากภูมิศาสตร์ของเกาะที่มีกระแสลมพัดผ่านจากมหาสมุทรอินเดีย โดยบริเวณชายหาดที่ทอดยาวสลับกับแนวโคดหิน พบการใช้ประโยชน์พื้นที่ชายหาดเพื่อการทำประมงชายฝั่งของชาวไทยมุสลิม และกลุ่มชาวไทยเชื้อสายจีน ในหลายบริเวณตั้งแต่พื้นที่ตอนเหนือจรดใต้ฝั่งตะวันตกของเกาะภูเก็ต ตั้งแต่บริเวณหาดไม้ขาว หาดในทอน หาดในยาง หาดลาอัน หาดสุรินทร์ หาดกมลา หาดป่าตอง หาดกะตะ-กะรน และหาดราไวย์ เป็นต้น ในระยะหลังเมื่อชุมชนมีการขยายตัวจึงเกิดการขยายขยายจากพื้นที่ชายฝั่งไปยังพื้นที่ราบลุ่มตอนในของพื้นที่เกาะภูเก็ต เพื่อทำนา และทำสวน โดยการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของชาวไทยมุสลิม ยังสามารถพบเห็นได้ในแถบริมชายฝั่งทะเลทั้งฝั่งตะวันตกและตะวันออกของเกาะ นอกจากนี้พื้นที่ดังกล่าวยังมีพื้นที่ราบริมฝั่งทะเล ที่มีป่าชายเลนและที่ราบขาดหาดบางส่วน ซึ่งมีการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาวไทยใหม่ พบได้ทั้งตอนเหนือ ตอนกลาง และตอนล่างของเกาะภูเก็ต เช่น บ้านแหลมหลา บ้านเหนือ บ้านหินลูกเดียว บ้านสะป้า บ้านแหลมตุ๊กแก และบ้านราไวย์

1.1 วิถีชีวิตการเลี้ยงชีพ ชาวภูเก็ตมีความผูกพันกับทะเลและผืนป่าชายเลน หรือที่เรียกในภาษาท้องถิ่นว่า “ป่าพังกา” ครอบคลุมพื้นที่บริเวณริมตลิ่งและบนผืนน้ำในป่าชายเลน ซึ่งชาวภูเก็ตมักเรียกรวมๆ ว่า “เล” ในพื้นที่เล ชาวบ้านที่อาศัยในพื้นที่นี้มีการใช้ประโยชน์จากไม้โกงกางที่ได้จากป่าชายเลนในการสร้างบ้านเรือน เกาะกลุ่มกันเป็นชุมชน การหาของจากป่าชายเลน และป่าชายฝั่งทะเล เพื่อประกอบอาหารและสร้างอาชีพ เช่น การสานตบจาก การทำไผ่ยาสูบจากป่าจาก การเผาถ่าน เป็นต้น นอกจากนี้พื้นที่ป่าชายเลนยังเป็นพื้นที่หลบมรสุม และจอดเรือ ในการประกอบอาชีพประมงของชุมชนต่าง ๆ ที่อาศัยอยู่ริมน้ำในพื้นที่ของเกาะภูเก็ต พื้นที่ชายหาดและพื้นที่ราบริมฝั่งทะเล มีการใช้ทรัพยากรเพื่อการเลี้ยงชีพ โดยเฉพาะด้านฝั่งตะวันออกของเกาะภูเก็ต เพื่อหลบมรสุมโดยมีเทือกเขาภูเก็ตกั้นกระแสลม ทำให้ทะเลด้านฝั่งตะวันออกเป็นพื้นที่เหมาะสมต่อการตั้งถิ่นฐานชุมชน โดยแหล่งอาหารทะเลฝั่งตะวันออกของเกาะจึงพบการทำประมงชายฝั่งของกลุ่มชาวไทยมุสลิมและกลุ่มชาวไทยเชื้อสายจีน สำหรับกลุ่มชาวไทยใหม่หรือชาวเลในระยะแรกเน้นการดำรงชีวิตในทะเล โดยการหาทรัพยากรเรียบชายฝั่งและในทะเล ได้แก่ อาหารทะเล ไข่มุก ปะการัง เปลือกหอย โดยการอาศัยอยู่ในเรือที่สร้างขึ้นเอง มีแหล่งทำกินที่หมุนเวียนไม่มีหลักแหล่ง บางฤดูกาลในช่วงฤดูฝนจะเข้าไปหาของป่า บนฝั่งหรือบนเกาะแก่งต่าง ๆ เช่น หัวมัน หน่อไม้ ผลไม้ พืชกินได้อื่น ๆ เพื่อการดำรงชีพในระยะหลังชาวไทยใหม่บางกลุ่มปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต โดยการเพิ่มเติมทักษะด้านการทำสิกรรมธรรมชาติ ได้แก่ การปลูกข้าวไร่หมุนเวียนบริเวณที่ราบชายฝั่ง รวมถึงรู้จักการแลกเปลี่ยนอาหารการกินกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ในละแวกเดียวกัน ซึ่งเป็นการใช้ทรัพยากรที่หมุนเวียนและทำลายทรัพยากรน้อย

1.2 การตั้งถิ่นฐาน การตั้งถิ่นฐานชุมชนดั้งเดิมของชาวไทยมุสลิม อยู่ริมฝั่งทะเลในพื้นที่ป่าชายเลน โดยพบได้ทั่วไปในแถบฝั่งตะวันออกของเกาะภูเก็ต พื้นที่บริเวณนี้มีความอุดมสมบูรณ์ไปด้วยสัตว์นานาชนิด จึงพบว่ามีที่ตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาวไทยมุสลิม สันนิษฐานว่าอพยพมาจากตอนล่างของคาบสมุทรม มีการประกอบอาชีพดั้งเดิม คือ การทำประมง และการต่อเรือในพื้นที่ บ้านคออน ตำบลไม้ขาว บ้านแหลมทราย ตำบลเทพกษัตรี บ้านท่าคัดดี บ้านอ่าวปอ บ้านยามู ตำบลปากลอก บ้านแหลมหิน ตำบลเกาะแก้ว เป็นต้น สำหรับชาวไทยใหม่บางกลุ่มอาศัยอยู่ในพื้นที่ราบริมฝั่งทะเล พบที่บ้านหินลูกเดียว ในพื้นที่ตำบลไม้ขาว ซึ่งเป็นกลุ่มที่อพยพย้ายถิ่นฐานมาจากกลุ่มชาวไทยใหม่ บ้านแหลมหลา บริเวณท่าฉัตรไชย ซึ่งเป็นสายเครือญาติเดียวกัน และบ้านสะป้า ตำบลเกาะแก้ว ซึ่งเป็นกลุ่มที่อพยพย้ายถิ่นฐานมาจากกลุ่มชาวไทยใหม่ บ้านแหลมตุ๊กแก ตำบลสิริฐาน ซึ่งเป็นสายเครือญาติเดียวกัน ส่วนการตั้งถิ่นฐานบริเวณพื้นที่ราบริมฝั่งทะเลตะวันออกของเกาะภูเก็ต พบที่บ้านแหลมตุ๊กแก

ตำบลรัชฎา และบ้านราไวย์ ตำบลราไวย์ กลุ่มชาติพันธุ์ชาวไทยใหม่ ที่มีการตั้งถิ่นฐานในพื้นที่บริเวณนี้ มีความคล้ายคลึงกับวิถีชีวิตชาวไทยมุสลิม โดยมีการดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพด้านการทำประมง

1.3 การอยู่อาศัยและภูมิสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น สำหรับด้านที่อยู่อาศัยและภูมิสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ในพื้นที่ชายหาดของกลุ่มชาวไทยใหม่ ส่วนใหญ่เป็นที่อยู่อาศัยของชาวไทยใหม่ หรือชาวเล ซึ่งมีหลากหลายพัฒนาการของการตั้งถิ่นฐานและที่อยู่อาศัยที่น่าสนใจ จากการอาศัยอยู่ในเรือ พัฒนาเป็นการสร้างที่พักพิงชั่วคราว การสร้างเรือนยกพื้นสูงด้วยวัสดุธรรมชาติ การสร้างเรือนติดพื้นดินอัด และการสร้างที่อยู่อาศัยถาวร ซึ่งถูกแปรเปลี่ยนไปตามบริบทของสังคมและความเจริญ เมืองค์ประกอบด้านโครงสร้างที่เกี่ยวข้องกับการตั้งถิ่นฐาน ประกอบด้วย เรือน ลานบ้าน ทางสัญจร แคร่ พื้นที่ทางความเชื่อ และพื้นที่เลี้ยงสัตว์ ส่วนองค์ประกอบทางด้านพืชพันธุ์ ได้แก่ ต้นไม้ใหญ่ ส่วนพื้นที่ราบริมฝั่งทะเล (น้ำกร่อย/ป่าชายเลน) กลุ่มชาติพันธุ์ชาวไทยใหม่ ที่มีการตั้งถิ่นฐานในพื้นที่บริเวณนี้ มีความคล้ายคลึงกับวิถีชีวิตของกลุ่มชาวไทยมุสลิม โดยมีการดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพด้านการทำประมง เมืองค์ประกอบด้านโครงสร้าง ได้แก่ เรือน พื้นที่จอดเรือ กระชังเลี้ยงปลา และทางสัญจร พื้นที่ชายหาดมีความสัมพันธ์กับการประกอบอาชีพของกลุ่มชาวไทยเชื้อสายจีนที่สืบทอดจากบรรพบุรุษชาวจีนที่ทำประมง โดยมีการสร้าง “ทับขาวประมง” หรือ “เรือนเก็บอุปกรณ์อวน” ไว้สำหรับเก็บอุปกรณ์การทำประมง โดยทับขาวประมงนี้มีลักษณะโครงสร้างเป็นหลังคาจั่ว อาคารมีการวางตามลักษณะแนวยาวตามแนวชายฝั่งทะเล ใช้วัสดุที่มีในท้องถิ่นเป็นโครงสร้างหลัก หลังคามุงด้วยจาก มีพื้นที่ใช้สอยในลักษณะห้องเก็บของด้านเดียว พื้นที่ 2 ใน 3 เป็นโถงโล่ง ใช้สำหรับการถักอวนลาก และเก็บเรือ รวมถึงอุปกรณ์ต่าง ๆ เมืองค์ประกอบด้านโครงสร้าง ที่มีความคล้ายคลึงกัน ได้แก่ เรือน พื้นที่จอดเรือ และทางสัญจร โดยชาวไทยเชื้อสายจีนกลุ่มนี้อาศัยอยู่ในบริเวณพื้นที่ ชายหาดไม้ขาว ตำบลไม้ขาว จังหวัดภูเก็ต ส่วนกลุ่มชาวไทยพุทธ ไม่มีเมืองค์ประกอบด้านโครงสร้าง แต่เมืองค์ประกอบด้านพืชพรรณ ได้แก่ เป็นพื้นที่แปลงนาข้าวของหมู่บ้าน และพื้นที่สวนผลไม้

1.4 พืชพันธุ์ พื้นที่ป่าชายเลน ส่วนใหญ่จะอยู่ตามปากแม่น้ำลำคลองใหญ่ที่ไหลออกสู่ทะเล ทางตอนในจะเป็นบริเวณที่มีน้ำกร่อยไปจนถึงน้ำเค็ม โดยเฉพาะฝั่งอันดามันมีผืนป่าชายเลนที่มีความอุดมสมบูรณ์ โดยพันธุ์ไม้หลักที่พบ ได้แก่ ลำพู จากประสัก แสมทะเล แสมขาว โกงกางใบใหญ่ หลุมพอทะเล โปรง ตะบูนขาว แคทะเล พรังทะเล เหงือกปลาหมอ เป็นต้น โดยเป็นแหล่งอาหารจากทรัพยากรธรรมชาติทางทะเล รวมถึงการใช้ประโยชน์จากไม้โกงกาง การทำถ่านผืน และการก่อสร้างที่อยู่อาศัยสำหรับด้านตอนเหนือของเกาะเป็นที่ราบใกล้ทะเล น้ำท่วมไม่ถึง ที่ลักษณะนี้เหมาะสมต่อการทำสวนมะพร้าว พืชผลทางการเกษตรของชาวภูเก็ตในอดีต

2. พื้นที่ราบลุ่ม (The Agriculture land) เนื่องจากเป็นพื้นที่ราบขนาดใหญ่ของเกาะภูเก็ต มีความเหมาะสมต่อการประกอบอาชีพทำนา ทำสวน ในระยะแรกพื้นที่ลักษณะนี้เป็นสิทธิขาดของเจ้าเมืองผู้ปกครอง มีการอพยพของกลุ่มชาวยุโรปมายังพื้นที่ภาคใต้จึงนำทักษะการทำนาลุ่มมายังพื้นที่แห่งนี้ ในระยะแรกจึงเป็นการให้เช่าพื้นที่ทำการเกษตร เนื่องด้วยเกิดการขยายตัวชุมชนในบริเวณต่าง ๆ ทำให้ความต้องการสินค้าอุปโภคบริโภค โดยเฉพาะข้าวเป็นที่ต้องการเพิ่มมากขึ้น รวมถึงการอาศัยแรงงานเครือญาติพี่น้องเพิ่มจำนวนขึ้นจึงสร้างแปลงนาและทำสวนในพื้นที่ทำกินของตนเอง กลุ่มชาวไทยมุสลิมจึงได้รับอิทธิพลและทักษะการทำนาลุ่มจากกลุ่มชาวไทยพุทธ การขยายพื้นที่เกษตรกรรมนาข้าวในหลายชุมชนมีผลมาจากการตัดสินใจของเจ้าเมือง จึงต้องนำและผลิตไปขายและแลกกับเจ้าเมือง การทำนาในภูเก็ตเติบโตขึ้นพร้อมกับการทำเหมืองแร่ดีบุก เพื่อรองรับแรงงานของกลุ่มชาวจีนที่เพิ่มขึ้น ข้าวพื้นถิ่นมีหลากหลายสายพันธุ์ในแต่ละหมู่บ้านชุมชน ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ระหว่างเมืองและชนบท ข้าวจึงเป็นพืชเศรษฐกิจหลักในยุคแรก ต่อมาจึงเป็นการทำสวนมะพร้าว การทำนาข้าวโดยส่วนใหญ่พบการตั้งถิ่นฐานชุมชนบริเวณด้านตะวันออกของเกาะในพื้นที่ริมฝั่งป่าชายเลน มีการกระจายตัวของชุมชนตลอดแนวตั้งแต่พื้นที่ทางตอนเหนือ ตอนกลาง และตอนใต้ของเกาะภูเก็ต รวมถึงพื้นที่ราบลุ่มระหว่างหุบเขา

2.1 วิถีชีวิตการเลี้ยงชีพ ชาวภูเก็ตในอดีตมีการทำ “นา” สันนิษฐานว่ามาจากผู้ปกครองจากรัฐกลางที่ส่งมาปกครองในภาคใต้ คนใต้จึงปรับตัวเรียนรู้ทักษะการทำนาเช่นเดียวกับคนภาคอื่น การตั้งถิ่นฐานของชุมชนเก่าแก่ในเกาะภูเก็ตในอดีตล้อมรอบไปด้วยผืนนาแปลงใหญ่ในหลายชุมชนหมู่บ้าน ได้แก่ บ้านเหียง บ้านดอน บ้านเคียน บ้านบ่อกรวด และบ้านหินรูย ในอำเภอกลาง ในอดีตจึงมีโรงสีข้าวให้บริการในหลายหมู่บ้าน โดยสังเกตได้ว่าจะตั้งอยู่ในลักษณะภูมิประเทศที่เป็นที่ราบลุ่มน้ำและมีแหล่งน้ำ โดยปรับเปลี่ยนพื้นที่ป่าเดิมเป็นพื้นที่เกษตรกรรมขยายออกไปในหลายชุมชน ชุมชนชาวนาในพื้นที่เกาะภูเก็ตมักพบในบริเวณที่ราบระหว่างหุบเขา โดยเฉพาะในพื้นที่ตั้งของกลุ่มชุมชนดั้งเดิม นอกจากนี้ยังมีพิธีกรรมความเชื่อเกี่ยวกับการทำนา ก็มีเช่นเดียวกับคนภาคอื่น เพื่อเป็นขวัญและกำลังใจให้แก่บรรดาชาวนา การใช้พันธุ์ข้าวพื้นเมืองมีความหลากหลายเฉพาะถิ่นแตกต่างกันออกไปในแต่ละพื้นที่หมู่บ้าน พันธุ์ข้าวพื้นบ้านที่นิยมปลูกในอดีตของจังหวัดภูเก็ต บางชนิดได้สูญพันธุ์ไปแล้ว ได้แก่ ข้าวแม่บู้ ของตำบลไม้ขาว ข้าวไข่มดแดง ของบ้านแฉน เป็นต้น สำหรับการเก็บผลผลิตข้าวเปลือก ชาวภูเก็ตเรียกว่า “เร็นข้าว” ซึ่งมีชื่อเรียกแตกต่างกันตามกลุ่มชาติพันธุ์ ได้แก่ “ห้องข้าว (ชาวไทยพุทธ) เปาะข้าว (ชาวไทยมุสลิม) และ กว๊านข้าว

(ชาวไทยเชื้อสายจีน)” เรินข้าวเป็นองค์ประกอบหนึ่งของผังบริเวณของเรือนพื้นถิ่นภูเก็ต โดยมีคติหลักความเชื่อที่มีวางอยู่ในตำแหน่งลานหน้าบ้านที่สามารถมองเห็นได้อย่างชัดเจนใกล้ตัวเรือน เรินข้าวเป็นที่เก็บข้าวเปลือกไว้ในรูปของ “ข้าวเสียง” ลักษณะเป็นเรือนขนาดเป็นหนึ่งห้อง มีหลายขนาด หรืออาจมีหลายหลังก็ได้ ขึ้นอยู่กับปริมาณของข้าวที่เก็บเกี่ยวได้ และตามขนาดพื้นที่ทำนาข้าวของผู้เป็นเจ้าของ ภายหลังภาครัฐมีการสนับสนุนให้ปลูกยางพารากันมากขึ้น พื้นที่นาข้าวจึงถูกปรับเปลี่ยนเป็นพื้นที่ปลูกยางพารา แต่กลุ่มชาวนาเหล่านี้ได้ปรับเปลี่ยนเป็นการทำนาแบบนาลุ่ม มาเป็นการปลูกข้าวไร่เป็นการทดแทน แต่ผลผลิตข้าวที่ได้อาจไม่ได้มากเช่นในอดีต โดยวิธีปลูกข้าวไร่แทรกกระหว่างสวนยางพาราหรือสวนปาล์ม เพื่อเป็นรายได้ทางเลือกในระหว่างรอการเติบโตของยางพาราและปาล์มน้ำมัน

2.2 การตั้งถิ่นฐาน แนวคิดในการตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ราบลุ่มของคนภูเก็ตมีความคล้ายคลึงกับชาวสยามในภาคกลาง คือเลือกที่ตั้งชุมชนใกล้แหล่งน้ำ ในพื้นที่ราบลุ่มและที่ดอนปากแม่น้ำ มีที่ราบเหมาะสมต่อการทำนาและเกษตรกรรม กลุ่มชุมชนเหล่านี้พบบริเวณตอนกลางของเกาะภูเก็ต การตั้งถิ่นฐานชุมชนในพื้นที่ทางฝั่งตะวันตกของเกาะบางส่วน ได้แก่ บ้านกมลาและบ้านบางเทา ซึ่งเป็นที่ราบลุ่มขนาดเล็กอยู่ถัดจากพื้นที่ทะเลเข้ามาด้านใน พบการทำนาและเกษตรกรรมเพียงเล็กน้อย สำหรับกลุ่มชุมชนชาวไทยเชื้อสายจีนที่อพยพเข้ามาภายหลัง มีการตั้งถิ่นฐานบริเวณทิศตะวันออกเฉียงใต้ของเกาะภูเก็ต ซึ่งเป็นที่ราบสลักกันที่ราบเชิงเขา ซึ่งอุดมไปด้วยแร่ดีบุกและเป็นพื้นที่ที่เหมาะสมแก่การสร้างเมืองท่า เนื่องจากเชื่อมต่อกับพื้นที่อ่าวภูเก็ตและมีคลองบางใหญ่เป็นเส้นทางคมนาคมขนส่งที่สำคัญในการหล่อเลี้ยงคนในท้องที่ในแถบนี้ ทั้งกลุ่มที่ทำการเกษตร เหมือนแร่ดีบุกและค้าขายสินค้าต่าง ๆ ทำให้เกิดแหล่งเศรษฐกิจและแหล่งค้าขายที่สำคัญในภูมิภาคนี้ เมื่อการคมนาคมสะดวกมากขึ้นจึงมีการขนส่งข้าวจากภูมิภาคอื่น ๆ การทำนาข้าวในเกาะภูเก็ตจึงลดน้อยถอยลงเรื่อย ๆ และถูกแทนที่ด้วยพืชเศรษฐกิจชนิดใหม่ คือการปลูกยางพารา

2.3 การอยู่อาศัยและภูมิสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น วิถีชีวิตท้องถิ่นแบบ “นา” มีความเกี่ยวพันครอบคลุมกับระบบนิเวศของป่าดิบชื้น มีแหล่งทรัพยากรธรรมชาติ ที่มนุษย์ได้สร้างสรรค์ไว้โดยการปรับสภาพความเป็นป่าเดิมให้เป็นพื้นที่เหมาะสมต่อการดำรงชีวิตของตนเอง ได้แก่ แปลงนาข้าว สวนผลไม้พื้นถิ่น สวนสมุนไพร แหล่งน้ำจิตธรรมชาติ และการเลี้ยงสัตว์ ฯ พื้นที่ราบลุ่มมีความคาบเกี่ยวกับพื้นที่ราบริมฝั่งทะเล เนื่องด้วยมีการทำนาในบริเวณนี้ ในส่วนที่เป็นทุ่งราบซึ่งมีความเค็มปานกลาง มีการกั้นเขื่อนเพื่อกั้นน้ำทะเลให้สามารถทำนาได้ มีองค์ประกอบด้านโครงสร้างเกี่ยวข้องกับทั้ง 4 กลุ่มชาติพันธุ์ กลุ่มชาวไทยใหม่ มีการใช้บ่อน้ำในพื้นที่แห่งนี้ เนื่องจากมีแหล่งน้ำที่เหมาะสมสำหรับการอุปโภคและบริโภค ส่วนองค์ประกอบด้านพืชพรรณ ชาวไทยใหม่บางกลุ่มมีการทำแปลงข้าวไร่หมุนเวียน เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเพาะปลูก กลุ่มชาวไทยมุสลิมชาวไทยพุทธ และชาวไทยเชื้อสายจีน มีองค์ประกอบด้านโครงสร้างที่คล้ายคลึงกัน ได้แก่ เรือน บ่อน้ำ ลานบ้าน ทุ่งข้าว ห้องส้วม และเส้นทางสัญจร บ่อน้ำเป็นสัญลักษณ์แสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่รอบเรือน การปลูกเรือนจึงต้องดูแลแหล่งตาน้ำ เพื่อการใช้สอยสำหรับอุปโภคและบริโภคภายในครัวเรือน และเรินข้าวเป็นองค์ประกอบหนึ่งของผังบริเวณของเรือนพื้นถิ่นภูเก็ต ส่วนกลุ่มชาวไทยพุทธและชาวไทยเชื้อสายจีน ไม่มีองค์ประกอบด้านโครงสร้าง แต่มีองค์ประกอบด้านพืชพรรณ ได้แก่ เป็นพื้นที่แปลงนาข้าวของหมู่บ้าน และพื้นที่สวนผลไม้

2.4 พืชพันธุ์ องค์ประกอบด้านพืชพรรณ ได้แก่ แปลงนาข้าว สวนสมุนไพร และต้นไม้ใหญ่ โดยชาวภูเก็ตจะมีวัฒนธรรมการกินซึ่งต้องมีผักเป็นงาน ซึ่งเรียกว่า ผักเกร็ด (ภูเก็ต-พังงา) การปลูกพืชล้มลุกซึ่งเป็นพืชสมุนไพรและผักสวนครัว

3. พื้นที่ภูเขา (The Mountain) พื้นที่แห่งนี้เป็นที่ที่มีความสำคัญต่อชุมชนในอดีต เนื่องจากศูนย์รวมของความหลากหลายทางชีวภาพของพืชพรรณและสิ่งมีชีวิต ทั้งทรัพยากรป่าไม้ อาหาร ของป่า และสัตว์ป่า จึงเป็นทั้งพื้นที่สำหรับแหล่งอาหารและ เป็นต้นกำเนิดของแหล่งน้ำ ที่หล่อเลี้ยงระบบนิเวศและพื้นที่บริเวณอื่น ๆ ลดหลั่นกันไป ป่าจึงเป็นจุดเริ่มต้นของสรรพสิ่ง ชุมชนรู้จักใช้ทรัพยากรจากป่ามาอย่างยาวนาน ปัจจุบันพื้นที่ป่าถูกปกป้องคุ้มครองโดยกฎหมาย ซึ่งควบคุมเพียงการสร้างกฎเกณฑ์ระดับความสูง ในการปกป้องการเข้าไปรุกกล้าของมนุษย์ ในอดีตความเป็นป่าครอบคลุมพื้นที่ทั้งหมด จนมนุษย์เข้าไปปรับเปลี่ยน หรือเปลี่ยนแปลงเพื่อการเรียนรู้ ปรับตัว เคารพและนอบน้อม อย่างเข้าใจต่อป่า มีความเชื่อหลากหลายที่เกิดจากป่า ซึ่งเป็นความเชื่อระหว่างคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ พื้นที่แห่งนี้จึงเป็นพื้นที่ที่มนุษย์ทุกกลุ่มชาติพันธุ์ให้คุณค่าและความสำคัญในอดีต ปัจจุบันอาจกล่าวได้ว่า พื้นที่ป่าเป็นพื้นที่ที่สร้างมูลค่าเชิงเศรษฐกิจมากกว่าการสร้างมูลค่าทางจิตใจ จึงทำให้ทรัพยากรลดน้อยถอยลงไปอย่างมาก

3.1 วิถีชีวิตการเลี้ยงชีพ เมื่ออธิบายการดำรงชีวิตตามแหล่งทรัพยากรแบบ “ป่า” พบว่า การหาของป่าเป็นการเก็บเกี่ยวทรัพยากรที่จัดอยู่ในระดับพื้นฐานของสิ่งมีชีวิต เนื่องจากเป็นป่าธรรมชาติหรือป่าต้นน้ำ มนุษย์สามารถใช้ทรัพยากรได้โดยไม่ต้องมีการลงทุน แต่ต้องมีความเข้าใจเพื่อให้ทรัพยากรเหล่านั้นยังคงความสมบูรณ์ไม่เสื่อมถอยหรือลดลง ป่าจึงเกี่ยวข้องกับปัจจัย 4 ทั้ง อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค พันธุ์พืชที่พบในป่าเขตร้อนชื้นมีทั้งไม้ยืนต้น เช่น ไม้ตระกูลยาง เป็นไม้เนื้อ

แข็งที่เหมาะสมสำหรับสร้างบ้านเรือนในสภาพภูมิอากาศแถบนี้ ต้นเหียง ต้นสะตอ ต้นเนียง ต้นไม้เฉพาะถิ่นที่มีจำนวนมาก เป็นต้น รวมถึงไม้ทรงพุ่มที่เป็นแหล่งอาหาร เช่น ต้นผักเหมียง เป็นต้น รวมถึงสมุนไพรอีกหลากหลายชนิดที่เกิดขึ้นตามฤดูกาล นอกจากนี้ชาวภูเก็ตมักเข้าไปในป่าเพื่อเก็บของป่าและล่าสัตว์ เช่น การหาน้ำผึ้งป่า การเผาต่อ การล่าหมูป่า กระรอก สัตว์เล็กต่าง ๆ เพื่อเป็นอาหาร แสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ของแหล่งอาหารหลากหลายชนิด ป่าจึงถือเป็นตำแหน่งทางธรรมชาติที่มีความสำคัญต่อชีวิตและความเป็นอยู่ของคน โดยเป็นทั้งพื้นที่ให้ผลิตภัณฑ์สินค้าในอดีตที่หาได้ยากและมีมูลค่า เช่น น้ำมันยาง ซึ่งได้จากต้นไม้ตระกูลยาง รวมถึง หวาย ผลิตภัณฑ์จากสัตว์ป่า และสมุนไพรหลากหลายชนิด หากป่ามีความอุดมสมบูรณ์น้อยลงย่อมต้องส่งผลต่อการใช้ชีวิตของผู้คนในพื้นที่แถบนี้ ทำให้ต้องมีการรักษาผืนป่าและให้ความเคารพต่อธรรมชาติ โดยการใช้กลยุทธ์ที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อที่เกิดขึ้นระหว่างคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ผ่านการเคารพต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่น ศาลเจ้าที่เจ้าทาง เจ้าป่า เจ้าเขา พ่อตาป่าเขา โต๊ะเจ้าที่ เป็นต้น ซึ่งถือได้ว่าป่าเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติและเป็นที่เคารพของผู้คนในพื้นที่แถบนี้

3.2 การตั้งถิ่นฐาน “ควน” ในภาษาใต้แปลว่า พื้นที่ที่มีลักษณะเป็น “เนิน” หรือ “เขาดิน” มีความลาดชัน แต่ไม่ถึงในลักษณะเป็นภูเขาสูง ชาวภูเก็ตผูกพันกับพื้นที่ในลักษณะนี้ เนื่องจากสภาพภูมิศาสตร์ของเกาะภูเก็ตมีพื้นที่ราบค่อนข้างน้อย ลักษณะพื้นที่โดยส่วนใหญ่จะมีลักษณะพื้นที่ราบลุ่มและเนินสลับกันไป ในยุคที่มีการทำสวนยางพารา จึงมีการบุกรุกแผ้วถางพื้นที่ควน เพื่อทำเป็นแปลงสวนยางพารา พื้นที่ป่าจึงลดน้อยถอยลงตามลำดับ ปัจจุบันพื้นที่ควนส่วนใหญ่เปลี่ยนเป็นพื้นที่สวนยางพารา ซึ่งมีลักษณะพื้นที่ติดกับพื้นที่ป่าตามระดับความสูงที่กรมป่าไม้กำหนดสิทธิในการครอบครอง เพื่อการใช้ประโยชน์ในที่ดินทำกิน บริเวณพื้นที่ควนมักพบพืชพื้นถิ่นที่ชาวภูเก็ตนิยมรับประทานเป็นอาหาร ได้แก่ สะตอ เหียง และเนียง ซึ่งเป็นไม้พันธุ์ยืนต้นในวงศ์ประกอบหลักในการทำสวนสมรมหรือสวนแบบผสมผสาน ต้นสะตอ เนียง ชอบขึ้นตามป่าเขา บริเวณควน เนินของยางพารา ถือเป็นพืชเศรษฐกิจของสวนสมรม

3.3 การอยู่อาศัยและภูมิสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น พื้นที่ควนเป็นพื้นที่คาบเกี่ยวระหว่างพื้นที่ราบลุ่มและพื้นที่ภูเขา สำหรับพื้นที่ภูเขา มีองค์ประกอบด้านโครงสร้างของกลุ่มชาวไทยใหม่ ได้แก่ การใช้ประโยชน์จากคลองแม่น้ำที่มาจากป่า รวมถึงเป็นพื้นที่สัญลักษณ์ทางความเชื่อเกี่ยวกับป่าของชาวไทยใหม่ ส่วนองค์ประกอบด้านพืชพรรณ คือ การใช้พื้นที่ป่าธรรมชาติ ในการหาของป่าและล่าสัตว์ สำหรับกลุ่มชาวไทยมุสลิม ชาวไทยพุทธ และชาวไทยเชื้อสายจีน มีองค์ประกอบด้านโครงสร้าง ที่คล้ายคลึงกัน ได้แก่ คลอง พื้นที่ทางความเชื่อ พื้นที่เลี้ยงสัตว์ และมีเรือนพัก (ชั่วคราว) เพื่อประกอบอาชีพการทำสวนสมรม ในพื้นที่ดังกล่าว ส่วนองค์ประกอบด้านพืชพรรณ คือ การทำสวนสมรม และการใช้พื้นที่ในป่าธรรมชาติ เพื่อหาของป่า และล่าสัตว์ เป็นต้น

3.4 พืชพันธุ์ วิถีชีวิตท้องถิ่นแบบ “ควน” และ “ป่า” มีความเกี่ยวพันครอบคลุมกับระบบนิเวศของป่าดิบชื้น มีแหล่งทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งที่มนุษย์ได้สร้างสรรค์ไว้ โดยการปรับสภาพความเป็นป่าเดิมให้เป็นสวนสมรม ได้แก่ ทุเรียน ลองกอง ลางสาด มังคุด ขนุน จำปาตะ มะม่วง มะพร้าว หมาก เงาะ ชมพู มะกอก มะปริง มะปราง ซึ่งอาจปลูกอย่างละต้น หรืออย่างละหลายต้น มีแนวกันรั้วข้างเคียง ได้แก่ ต้นสะตอ เหียง หมาก ไม้ สะเดาเทียม เป็นต้น มีพื้นที่เลี้ยงสัตว์มักตั้งอยู่ไม่ไกลบ้านเพื่อสัตว์เลี้ยงที่มีกลิ่นรบกวนในสวนสมรม ได้แก่ การผูกกล้วย ควาย การเลี้ยงสุกร หรือแพะ ของชาวมุสลิม และการอนุรักษ์ป่าธรรมชาติ ได้แก่ ไม้เนื้อแข็ง ผลไม้ป่า สมุนไพร ของป่า และการล่าสัตว์ป่า

ประเภทอาคาร	ป่าชุมชน		ป่าดงดิบ	
	ป่าชายหาด		ป่าดงดิบ	
พื้นที่อาคาร	ป่าชายหาด		ป่าดงดิบ	
	<ul style="list-style-type: none"> - สัตว์ทะเล - หริพริก - หริพริกทะเล - นกทะเล 	<ul style="list-style-type: none"> - นกทะเล - สัตว์ทะเล - ปลา - หริพริกทะเล - หริพริก 	<ul style="list-style-type: none"> - นก - สัตว์ - ปลา - หริพริก - นก 	<ul style="list-style-type: none"> - นก - สัตว์ - ปลา - หริพริก - นก
พื้นที่อาคาร	พื้นที่ชายหาด	พื้นที่หาดทรายและน้ำกร่อย/ป่าชายหาด	พื้นที่ราบลุ่ม	พื้นที่ภูเขา
	พื้นที่ชายหาด	พื้นที่หาดทรายและน้ำกร่อย/ป่าชายหาด	พื้นที่ราบลุ่ม	พื้นที่ภูเขา
วัสดุ	ดิน		ดิน	
	ดิน		ดิน	
การก่อสร้าง	ชาวไทยใหม่ (ชาวเล)		ชาวไทยมุสลิม	
	ชาวไทยใหม่ (ชาวเล)		ชาวไทยมุสลิม	
ภาพตัดขวางเชิงสถาปัตยกรรม	พื้นที่ชายหาด		พื้นที่ราบลุ่ม	พื้นที่ลาดชัน/เชิงเขา
	พื้นที่ชายหาด		พื้นที่ราบลุ่ม	พื้นที่ลาดชัน/เชิงเขา
ภาพถ่าย	The Sea		The Agriculture land	The Forest
	The Sea		The Agriculture land	The Forest

ภาพ 4 แนวคิดภาพตัดขวางจำแนกการตั้งถิ่นฐานชุมชนชาติพันธุ์กับสภาพภูมิศาสตร์ และแหล่งทรัพยากรในเกาะภูเก็ต (ดัดแปลงจาก : องค์การบริหารส่วนจังหวัดภูเก็ต. ภูเก็ตเมืองงาม Beautiful Phuket: Phuket Provincial Administration Organization. ภูเก็ต : Phuket Bulletin, 2006.)

ระบบนิเวศวิทยา	ป่าพรุ					
	ป่าชายหาด			ป่าดิบชื้น		
	ป่าชายเลน					
แหล่งทรัพยากร	- สัตว์ทะเล - ทรัพยากรทางทะเล	- พืชผักริมชายหาด - สมุนไพร - สัตว์ทะเล - ไม้ผลริมทะเล	- ไม้โกงกาง - สัตว์ทะเล - ผลไม้ป่า/ยอดไม้ - พืชกินคน/หัว/ยอดไม้ - หวาย/ใบจาก	- แปลงนาข้าว - สวนผลไม้ (พื้นถิ่น) - สมุนไพร - แหล่งน้ำจืด - เลี้ยงสัตว์	- ไม้เนื้อแข็ง - ผลไม้ป่า - สมุนไพร - ขอบป่า - สัตว์ป่า	
ภูมิศาสตร์ การตั้งถิ่นฐาน	พื้นที่ทะเล	พื้นที่ชายหาด	พื้นที่ราบริมฝั่งทะเล น้ำกร่อย/ป่าชายเลน	พื้นที่ราบลุ่ม	พื้นที่ภูเขา	
วิถีชีวิตท้องถิ่น	เล			นา	ควน	
					ป่า	
การใช้พื้นที่ ภายในชุมชน	ชาวไทยใหม่ (ชาวเล)					
				ชาวไทยมุสลิม		
					ชาวไทยพุทธ	
องค์ประกอบ ภูมิสถาปัตย์พื้นถิ่น เรือนชาวไทยใหม่						
	โครงสร้าง	- พื้นที่จอดเรือ	- เรือน - ลานบ้าน - ทางสัญจร - แคร่ - พื้นที่ทางความเชื่อ - เลี้ยงสัตว์	- เรือน - พื้นที่จอดเรือ - ทางสัญจร	- บ่อน้ำ	- คลอง - พื้นที่ทางความเชื่อ
	พืชพรรณ		- ต้นไม้ใหญ่		- แปลงข้าวโพดสวนเวียน	- ป่าธรรมชาติ
องค์ประกอบ ภูมิสถาปัตย์พื้นถิ่น เรือนชาวไทยมุสลิม						
	โครงสร้าง	- พื้นที่จอดเรือ	- เรือน - พื้นที่จอดเรือ - ทางสัญจร - กระชังเลี้ยงปลา	- เรือน - บ่อน้ำ - ลานบ้าน - เป่าข้าว - หองส้วม - ทางสัญจร	- คลอง - พื้นที่ทางความเชื่อ - พื้นที่เลี้ยงสัตว์ - เรือน (ชั่วคราว)	
	พืชพรรณ			- สวนสมุนไพร - ต้นไม้ใหญ่ - สวนไม้ผล - แปลงนาข้าว	- สวนสมรม - ป่าธรรมชาติ	
องค์ประกอบ ภูมิสถาปัตย์พื้นถิ่น เรือนชาวไทยพุทธ						
	โครงสร้าง			- เรือน - บ่อน้ำ - ลานบ้าน - หองข้าว - หองส้วม - ทางสัญจร	- คลอง - พื้นที่ทางความเชื่อ - พื้นที่เลี้ยงสัตว์ - เรือน (ชั่วคราว)	
	พืชพรรณ		- แปลงข้าวโพดสวน - สวนไม้ผล	- สวนสมุนไพร - ต้นไม้ใหญ่ - แปลงนาข้าว	- สวนสมรม - ป่าธรรมชาติ	
องค์ประกอบ ภูมิสถาปัตย์พื้นถิ่น เรือนชาวไทย เชื้อสายจีน						
	โครงสร้าง	- พื้นที่จอดเรือ	- ทับขาวประมง	- เรือน - บ่อน้ำ - ลานบ้าน - กว้านข้าว - หองส้วม - ทางสัญจร	- คลอง - พื้นที่ทางความเชื่อ - พื้นที่เลี้ยงสัตว์ - เรือน (ชั่วคราว)	
	พืชพรรณ			- สวนสมุนไพร - ต้นไม้ใหญ่ - แปลงนาข้าว	- สวนสมรม - ป่าธรรมชาติ	

ภาพ 5 แนวคิดการดำรงชีวิตและผังรูปแบบภูมิสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของที่อยู่อาศัยเรือนพื้นถิ่นภูเก็ต

บทสรุป

ความสัมพันธ์ที่ส่งผลต่อรูปแบบและการจัดการภูมิสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นบริเวณรอบเรือนพักอาศัยพื้นถิ่นภูเก็ต พัฒนาการที่เกิดขึ้นจากการศึกษาปัจจัยที่ก่อให้เกิดรูปแบบภูมิสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นรอบบริเวณที่พักอาศัยเรือนพื้นถิ่นภูเก็ต สรุปเป็นแนวคิดในการจัดการภูมิสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น 2 ประการ ดังนี้

1. นิเวศวิทยาวัฒนธรรมที่เป็นตัวกำหนดรูปแบบวิถีชีวิต การตั้งถิ่นฐานชุมชนของชาวภูเก็ตในอดีตในระยะแรก มักมีการเลือกการตั้งถิ่นฐานที่เหมาะสมต่อความอุดมสมบูรณ์สำหรับการทำเกษตรโดยเฉพาะการทำนาข้าว ที่ต้องอาศัยลักษณะภูมิศาสตร์เป็นปัจจัยที่เอื้อต่อการดำรงชีวิต การเลือกทำเลที่ตั้งและภูมิสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่เกิดขึ้นจึงมีลักษณะโดดเด่นที่มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน การเลือกที่ตั้งชุมชนโดยเป็นที่ว่างระหว่างหุบเขาที่มีแม่น้ำลำคลองไหลผ่านจากภูเขาหรือป่าต้นน้ำ จากนั้นจึงขยายชุมชนจากการกระจายเรือนตามเครือข่าย โดยมิระยระหว่างระหว่างเรือนจากแนวของสวนสมรม ที่มีการผสมผสานระหว่างป่าธรรมชาติและป่าปลูก ที่เกิดจากไม้ผลพื้นถิ่น ในระยะหลังจึงมีการส่งเสริมให้ปลูกไม้ผลพื้นถิ่นหลากหลายชนิดรอบเรือน ทั้งสมุนไพร และพืชพรรณต่าง ๆ สำหรับประกอบอาหารเพื่อใช้ในครัวเรือน ความสัมพันธ์ของภูมิศาสตร์ที่ตั้งจึงมีความเกี่ยวข้องกับกลุ่มชาติพันธุ์ของเรือนและชุมชนที่มีเหตุปัจจัยในการเลือกที่ตั้งถิ่นฐาน ตามการจำแนกพื้นที่ของกลุ่มชาติพันธุ์นั้น ๆ โดยมีความเกี่ยวโยงเป็นองค์รวมของการอยู่อาศัยที่สอดคล้องกับภูมิศาสตร์ภายใต้แนวคิด “ควน ปา นา เล” ของเกาะภูเก็ตเป็นวิถีชีวิตเพื่อการดำรงอยู่ระหว่างคนกับคน และคนกับธรรมชาติ ให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

2. นิเวศวิทยาวัฒนธรรมที่เกิดจากสิ่งแวดล้อมสร้างสรรค์ของมนุษย์ วิถีชีวิตของชาวภูเก็ต นอกจากมีความแตกต่างกันตามกลุ่มชาติพันธุ์แล้วยังมีลักษณะของการตั้งถิ่นฐานต่างบริเวณ ทั้งนี้แต่ละชาติพันธุ์จะมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่แตกต่างกันตามศาสนาและความเชื่อ ก่อให้เกิดเป็นพหุลักษณะทางสังคมวัฒนธรรมที่มีความหลากหลาย โดยมีจุดร่วมของวิถีชีวิตภายใต้ภูมิศาสตร์และภูมิอากาศเดียวกัน และมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับธรรมชาติถือเป็นนิเวศธรรมชาติของคนทุกกลุ่ม การที่คนปรับตัวเข้าหาธรรมชาติ จนกลายเป็นแบบแผนวิถีชีวิต และกติกาทางสังคมท้องถิ่นนั้น ๆ โดยไม่ได้ยึดถือเส้นแบ่งของรัฐ ก่อเกิดจุดร่วมทางด้านวิถีชีวิตที่ต่างวัฒนธรรมแบบพึ่งพาอาศัย ปัจจัยแห่งการดำรงชีวิต ตามรูปแบบภูมิสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นรอบเรือน จึงไม่แตกต่างกับระบบเกษตรอินทรีย์โดยให้ความสำคัญของความยั่งยืนในสุขภาพของดิน อาศัยกระบวนการทางนิเวศวิทยาที่เกิดจากความหลากหลายทางชีวภาพ โดยผสมองค์ความรู้พื้นบ้านที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เกิดสำนึกแห่ง “มาตุภูมิ” คือความรักในผืนแผ่นดิน การเคารพธรรมชาติ การพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน และนำไปสู่แนวทางการออกแบบสภาพแวดล้อมในการอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างเข้าใจ

กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง "รูปแบบและแนวทางการอนุรักษ์เรือนพักอาศัยพื้นถิ่นจังหวัดภูเก็ต" ได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.) สังกัดมหาวิทยาลัยราชภัฏภูเก็ต สัญญาเลขที่ มรภ.วช.03/2560 ขอขอบคุณสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ และมิวเซียมภูเก็ต (Museum phuket) ที่ช่วยสร้างแรงบันดาลใจในการอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่เกาะภูเก็ต ภายใต้รากฐานทางภูมิปัญญาของท้องถิ่นที่มั่นคง เพื่อนำไปสู่เมืองยั่งยืนในอนาคต

บรรณานุกรม

กองบรรณาธิการสำนักพิมพ์คอกหมู. (2553). เพื่อพ่อเพียงแผ่นดินเกิด : ชาตภูมิ.สยามประเทศ. กรุงเทพฯ : บริษัท อนุรักษ์ิตี การพิมพ์ จำกัด.

เกรียงไกร เกิดศิริ. (2557). องค์รวมภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเรือนที่อยู่อาศัยในลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา.วารสารหน้าจั่ว สถาปัตยกรรม การออกแบบ และสภาพแวดล้อม,11,177-213.

เกรียงไกร เกิดศิริ. (2560). หนังสือชุด : พระมหาธาตุ-พระบรมธาตุในสยามประเทศ พระบรมธาตุนครศรีธรรมราช : มรดกพุทธศาสนาสถาปัตยกรรม ศูนย์กลางพระพุทธศาสนาเถรวาทแห่งคาบสมุทรภาคใต้.กรุงเทพฯ : คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร บริษัท อี.ที. พับลิชชิ่ง จำกัด, มีนาคม.

คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. (2544). **วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดภูเก็ต**. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร.

จิรา ชีรสวรรณจักร. (2561). **สะดอ-ลูกเนียง ของเหม็นแต่อร่อย**. วารสารราชภัฏวัฒนธรรม. สำนักศิลปะและวัฒนธรรม : มหาวิทยาลัยราชภัฏภูเก็ต, 1(1)

ถนอม พูนวงศ์. (2556). **ประวัติศาสตร์เมืองภูเก็ต**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.

พงศธร บรรณโคภิชฐ์ และคณะ. (2547). **นิเวศวิทยาพื้นบ้านเกี่ยวกับสวนสมรม บ้านคีรีวง อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช**. รายงานการวิจัย 2547, (กุมภาพันธ์) : 11-12.

พานิชย์ ยศปัญญา. (2556). **ไม้ลรอบบ้าน**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน.

มูลนิธิท้าวเทพกษัตรีท้าวศรีสุนทร. (2536). **ภูเก็ตเมืองแก้ว**. ภูเก็ต : โรงพิมพ์ก้องทอง ถนนกลาง ภูเก็ต.

ยศ สันตสมบัติ. (2559). **มนุษย์กับวัฒนธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 4 แก้ไขเพิ่มเติม .กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

วิมล จิโรจน์พันธุ์ และคณะ. (2551). **มรดกทางวัฒนธรรม “ภาคใต้”**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แสงดาว.

วิฑูรย์ ปัญญากุล. (2555). **ความรู้เบื้องต้นเกษตรอินทรีย์**. กรุงเทพฯ : มูลนิธิสายใยแผ่นดิน สำนักพิมพ์สุภา.

วีระ อินพันทัง. (2559). **สิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างพื้นถิ่น : การดำรงและการเปลี่ยนแปลง**.วารสารหน้าจั่ว สถาปัตยกรรม การออกแบบ และสภาพแวดล้อม,30 (มกราคม-ธันวาคม) ,127-134.

ศูนย์วิจัยและพัฒนาประมงน้ำจืดนครศรีธรรมราช. (2559). **ความหลากหลายทางชีวภาพ ทรัพยากรประมงพื้นที่ชุ่มน้ำพรุควนเคร็ง**. สืบค้น 1 เมษายน 2563. จาก <http://slbkb.psu.ac.th/jspui/handle/2558/2672>

ศิวพงศ์ ทองเจือ และวงศกร อุดมโภชน. (2561). **โครงการวิจัยรูปแบบและแนวทางการอนุรักษ์เรือนพักอาศัยพื้นถิ่นจังหวัดภูเก็ต**. สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.) และคณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยราชภัฏภูเก็ต.

ศิวพงศ์ ทองเจือ. (2561). **“ข้าวไร่พันธุ์ดอกข่า” การอนุรักษ์ข้าวพันธุ์พื้นบ้านภายใต้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง**. วารสารราชภัฏวัฒนธรรม. สำนักศิลปะและวัฒนธรรม : มหาวิทยาลัยราชภัฏภูเก็ต : ปีที่ 1 ฉบับที่ 1.

สุธวิงค์ พงศ์ไพบูลย์. (2544). **โครงสร้างและพลวัตวัฒนธรรมภาคใต้กับการพัฒนา**. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

สถาบันทักษิณคดีศึกษา. (2545). **ภูมิปัญญาชาวใต้**. กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัด เอมี เทรดตั้ง.

สำนักวิจัยการอนุรักษ์ป่าไม้และพันธุ์พืช. (2556). **การอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ไม้วงศ์ยาง**. กรุงเทพฯ : กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช.

สำนักวิจัยการอนุรักษ์ป่าไม้และพันธุ์พืช. (2556). **มรดกทางวัฒนธรรมภาคใต้**. กรุงเทพฯ : กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช.

สุเทพ สุนทรภัสส์. (2548). **ชาติพันธุ์สัมพันธ์ : แนวคิดพื้นฐานทางมานุษยวิทยาในการศึกษาอัตลักษณ์กลุ่มชาติพันธุ์ ประชาชาติ และการจัดการองค์กรความสัมพันธ์ทางชาติพันธุ์**. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ.

สุเชาว์ พงศานนท์. (2556). **คนบ้านเคียน**. ภูเก็ต : เทศบาลตำบลเทพกระษัตรี.

สมบูรณ์ แก่นตะเคียน. (2557). **เรือนใต้ถุนสูง**. สืบค้น 12 กุมภาพันธ์ 2563. จาก http://phuketcity.info/default.asp?content=contentdetail&id=25931&fbclid=IwAR0xfOds98i9hTkTdwVoaGbu3kyXRrYcc5WFD6xUuQdNd_pdJ6BbPFgHowY.

อมรา ศรีสุชาติ. (2544). **สายรากภาคใต้ ภูมิลักษณ์ รูปลักษณ์ จิตลักษณ์**. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

อร่ามรัศมี ด้วงชนะ. (2544). **ภูมิปัญญาชาวบ้านภาคใต้ : กรณีศึกษา สวนสมรม**. รายงานการวิจัย สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ 2544, (กันยายน) : 28-40.

องค์กรบริหารส่วนจังหวัดภูเก็ต. (2549). **ภูเก็ตเมืองงาม Beautiful Phuket: Phuket Provincial Administration Organization**. ภูเก็ต : Phuket Bulletin, 2006.